

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія
Кондратюка» Факультет філології, психології та педагогіки

Кафедра психології та педагогіки

Спеціальність 053 «Психологія»
Очна форма навчання 2 курс другого (магістерського) рівня вищої освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**«СИНКРЕТИЧНІСТЬ ВІРИ ТА ЗАННЯ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ
ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ В СИТУАЦІЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ»**

Виконала студентка гр. 601-ФП
23.12.2025 р.

_____ Долга Ольга Дмитрівна

Керівник кваліфікаційної роботи
23.12.2025 р.

_____ д. пед. н., професор
Тур Оксана Миколаївна

Робота допущена до захисту:

В.о. завідувача кафедри психології та педагогіки Клевака Л.П.

24.12.2025 р. _____ (підпис)

ЗМІСТ

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТАНУ ДОСЛІДЖЕНОСТІ ФЕНОМЕНА СИНКРЕТИЧНОСТІ ВІРИ ТА ЗНАННЯ, ЯК ІНСТРУМЕНТУ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОСТІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	9
1.1 Психолого-філософський аналіз категорій віри та знання в структурі особистості	9
1.2. Психолого-педагогічні засади розуміння та формування творчості особистості	20
1.3. Екзистенційна невизначеність як простір для самореалізації та творчого розвитку особистості	30
Висновки до першого розділу	41
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИНКРЕТИЧНОСТІ ВІРИ ТА ЗНАННЯ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ	43
2.1. Організація та методи емпіричного дослідження.....	43
2.2. Опис психодіагностичного інструментарію	46
2.3. Методи математично-статистичної обробки даних	56
Висновки до другого розділу.....	58
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СИНКРЕТИЧНОСТІ ВІРИ ТА ЗНАННЯ НА ТВОРЧЕ МИСЛЕННЯ	60
3.1. Аналіз рівня та структурних компонентів творчого мислення підлітків	60
3.2. Дослідження системи ціннісних орієнтацій та емоційного стану учнів	63
3.3. Аналіз когнітивних стилів та рівня толерантності до невизначеності	67
3.4. Аналіз взаємозв'язку синкретичності віри та знання з показниками творчого мислення у ситуації невизначеності.....	71
Висновки до третього розділу	75
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі цивілізаційного розвитку людство зіткнулося з безпрецедентним зростанням ентропії та непередбачуваності. Динамічні трансформації мультиверсійного суспільства, що розгортаються в умовах інформаційно-комунікативної доби та глобальних безпекових викликів, докорінно змінюють вимоги до адаптаційних механізмів особистості. Особливої гостроти ця проблема набуває в українському контексті, де стан повномасштабної війни переводить категорію невизначеності із площини філософських абстракцій у площину щоденної екзистенційної реальності.

У цих умовах класичні стратегії пізнання та діяльності, що спираються виключно на раціональне планування та верифіковане знання, виявляються недостатніми. Виникає необхідність актуалізації інших, комплементарних ресурсів психіки, серед яких ключове місце посідає віра – не як релігійний догмат, а як фундаментальна психологічна установка, епістемічна довіра до світу та власних інтуїтивних передчуттів.

Традиційна наукова парадигма тривалий час розглядала віру та знання як антагоністичні, дихотомічні поняття. Проте в межах постнекласичної психології актуалізується потреба у їхньому синтезі. Феномен синкретичності віри та знання розглядається нами не як повернення до архаїчної нерозчленованості, а як вищий рівень інтеграції когнітивних та ціннісно-сміслових структур, що забезпечує цілісність світосприйняття. Саме ця синергія раціонально-логічного знання та інтуїтивно-досвідної віри виступає фундаментом для творчості – вищої форми самореалізації людини, здатної перетворювати хаос невизначеності на простір нових можливостей.

Особливого значення набуває дослідження цього феномену в підлітковому віці – сенситивному періоді для становлення ідентичності та формування світогляду. Сучасна система освіти часто пріоритезує конвергентне мислення та формальне знання, ігноруючи інтуїтивний потенціал особистості, що призводить до блокування креативності. Відтак, вивчення синкретичності віри та знання як

інструменту формування творчості є не лише теоретично значущим завданням, але й нагальною практичною потребою психолого-педагогічного супроводу молоді.

Незважаючи на наявність ґрунтовних праць, присвячених психології творчості Дж. Гілфорда, Е. Торренса, В. Моляко та когнітивним стилям С. Епштейна, проблема інтеграції віри та знання як ресурсу креативності в умовах невизначеності залишається недостатньо розробленою, що й зумовило вибір теми дослідження: «Синкретичність віри та знання як інструмент формування творчості в умовах невизначеності». Феномен творчості у сучасному світі є невід’ємною рисою людського існування. Н. Харрарі типологізує сучасну людину – як людину творця «Номо Deus». Виклики сьогодення актуалізують питання подолання стану екзистенційної невизначеності шляхом створення нових сенсів. Важливим дослідницьким ґрунтом постають роботи фахівців лабораторії творчості Інститута психології імені Г. Костюка НАПН України В. Моляко, І. Білої, С. Копилової, А. Гулько, Н. Ваганової та інших. Водночас, аналіз раціональних та ірраціональних категорій творчого процесу в умовах невизначеності виступає недостатньо вивченим.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні феномену синкретичності віри та знання як психологічного інструменту, що детермінує формування та розвиток творчого мислення особистості підліткового віку в умовах невизначеності.

Для досягнення мети визначено такі завдання:

- здійснити психолого-філософський аналіз категорій віра та знання в структурі особистості та розкрити сутність їх синкретичності в контексті постнекласичної науки;
- визначити психолого-педагогічні засади розуміння творчості та охарактеризувати екзистенційну невизначеність як простір для самореалізації особистості;
- обґрунтувати методичний інструментарій для діагностики когнітивних стилів, ціннісних орієнтацій та творчого потенціалу підлітків;

- емпірично дослідити рівень та структурні компоненти творчого мислення, а також особливості системи ціннісних орієнтацій та емоційного стану досліджуваних;
- виявити типи когнітивної організації особистості – аналітики, інтуїтиви, синтезатори, невпевнені, а також проаналізувати рівень їхньої толерантності до невизначеності;
- встановити характер впливу синкретичності раціональної та інтуїтивної систем на показники творчого мислення в умовах невизначеності.

Об’єкт дослідження – процес формування творчого потенціалу особистості в підлітковому віці.

Предмет дослідження – синкретичність віри та знання як психологічний механізм забезпечення творчості особистості в умовах невизначеності.

Гіпотеза дослідження базується на припущенні, що високий рівень розвитку творчого мислення, насамперед його оригінальності та гнучкості, у підлітків детермінується не домінуванням одного з когнітивних стилів, а синкретичністю раціональної системи знання та інтуїтивно-досвідної системи віри, що забезпечує високу толерантність до невизначеності.

Методи дослідження. Для розв’язання поставлених завдань використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів:

- теоретичні: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення філософської, психологічної та педагогічної літератури для з’ясування стану розробленості проблеми;
- емпіричні: психодіагностичний метод із використанням стандартизованих методик: «Тест творчого мислення» Е. П. Торренса (фігурна батарея), «Тест-опитувальник раціональності-інтуїтивності» С. Епштейна, «Опитувальник толерантності до невизначеності» Д. Маклейна, «Методика діагностики ціннісних орієнтацій» М. Рокіча, проєктивна методика «Кактус» М. А. Панфілової;

- методи математичної статистики: описова статистика, кореляційний аналіз Спірмена, порівняльний аналіз із використанням U-критерію Манна-Уїтні (за допомогою пакету IBM SPSS Statistics).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- вперше на вибірці сучасних українських підлітків емпірично доведено, що синкретичність раціонального та інтуїтивного начал є більш значущим предиктором творчості, ніж ізольований розвиток аналітичних здібностей;
- уточнено зміст поняття синкретичність віри та знання як метакогнітивної стратегії, де віра виконує векторну та мотиваційну функцію, а знання – інструментальну та верифікаційну;
- дістало подальшого розвитку розуміння ролі толерантності до невизначеності як медіатора між когнітивними стилями особистості та її творчою продуктивністю в умовах сучасних суспільних викликів.

Практичне значення одержаних результатів. Зібрані емпіричні дані та сформульовані висновки можуть бути використані практичними психологами та педагогами закладів освіти для розроблення тренінгових програм розвитку креативності, що базуються на інтеграції логічного та інтуїтивного мислення. Результати дослідження є основою для корекції освітніх підходів з метою запобігання пригніченню творчого потенціалу учнів в умовах стандартизованого навчання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри психології та педагогіки НУ «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», а також були представлені на Міжнародній науково-практичній конференції «Період інформаційних процесів в світовій науці: задачі та виклики», всеукраїнському форумі «Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії», Міжнародній науково-практичній конференції «Неперервна освіта для сталого розвитку: філософсько-теоретичні контексти та педагогічна практика», Міжнародній науково-практичній конференції «Неперервна освіта для сталого

розвитку: філософсько-теоретичні контексти та педагогічна практика», Міжнародній науково-практичній конференції «Людина, суспільство, комунікативні технології», Міжнародній науково-практичній конференції «Scientific letters of academic society of Michal Baludansk», Міжнародній науково-практичній конференції «Проектування індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагога в контексті концепції «Освіта впродовж життя»», «Сьомому міжнародному фестивалі педагогічних інновацій», Міжнародній науково-практичній конференції «Другі філософсько-релігійні читання», Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні технології навчання обдарованої молоді», конференції «Сучасні проблеми національно – патріотичного виховання», Міжнародній науково-практичній конференції «Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання ХХІ століття», Міжнародній науково-практичній конференції «Наука. Релігія. Суспільство», Міжнародній науково-практичній конференції «Людина у світі духовної культури», Міжнародній науково-практичній конференції «Science, technology, and global challenges».

Публікації. За темою кваліфікаційного дослідження опубліковано роботи: «Співвідношення віри та знання, як транспарадигмальна технологія навчання» [18], «Проблема віри як феномена людського буття» [11], «Синкретизація онтологічних координат людини кіберсуспільства» [16], «Трансцендуючий інтелект та виклики віртуального освітнього простору» [21] «Синкретизація критичного та емоційного мислення у технології «автентичної інтерпретації»» [15], «Методологічні інструменти синкретичного феномену віри та знання в освітньому просторі Нової української школи» [9], «Дизайн-мислення: методологічний вимір культуротвірності» [3], «Співвідношення віри та знання в філософії К. Ясперса: історико-філософський дискурс» [17], «Криза ідентичності та ерзац існування» [6], «The ontology of truth in the ratio of faith and knowledge by K. Jaspers» [46], «Екзистенціальна методологія співвідношення віри та знання за К. Ясперсом» [4], «Трансцендентна етика співвідношення віри та знання в філософії К. Ясперса» [20], «Технологія «Автентичної інтерпретації», як

методологія формування культуротвірної, конкурентоспроможної, здатної до самоідентичності особистості» [19], «Культурологічні основи національної самоідентифікації та саморепрезентації особистості» [8], «Культурологічна перспектива в філософії К. Ясперса» [7], «Феномен організаційної функції знання за філософією К. Ясперса» [22], «Проблема інтерпретації як феномену людського буття у філософії К. Ясперса» [12], «Проблема розуміння шифрограми феномену знання за філософією Карла Ясперса» [14], «Проблема комунікації у філософії Карла Ясперса» [13], «Онтологічні основи людської трансценденції у філософії К. Ясперса» [10], «Знання як інтенція духовних вимірів людського буття за Карлом Ясперсом» [5].

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (101 найменування). Основний зміст магістерської роботи викладено на 81 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 95 сторінок. Робота містить 4 таблиці та 4 рисунка.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТАНУ ДОСЛІДЖЕНОСТІ ФЕНОМЕНА СИНКРЕТИЧНОСТІ ВІРИ ТА ЗНАННЯ, ЯК ІНСТРУМЕНТУ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОСТІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

1.1 Психолого-філософський аналіз категорій віри та знання в структурі особистості

Фундаментальним безпековим викликом існування людини є пізнавальний процес. Водночас, смислоутворюючими категоріями останнього виступають віра та знання. Важливо розглянути психолого-філософську еволюцію дихотомії віри та знання для розуміння ролі даних категорій у смислоутворенні. Зазначимо, що останнє явище в існуванні людини постає викликом та необхідним процесом функціонування людини мультиверсійного суспільства інформаційно-комунікативної доби. У контексті даного дослідження, що фокусується на синкретичності віри та знання – як інструменту формування творчості, слід розглядати інтуїтивно – когнітивні феномени – як комплементарні екзистенційні модуси осягнення реальності. Так, розуміння сутності віри та знання, як смислоутворюючих екзистенціалів, відображає глибинний досвід усвідомлення та створення сенсів, які є передумовою та результатом творчості.

Історико-філософський аналіз категорій віри та знання дозволяє простежити трансформацію їх смислів від античної спроби гармонізації, через середньовічне підпорядкування, модерний розкол – до сучасних спроб інтеграції в межах постнекласичної науки психології та психології.

В античній філософії розмежування проходило по лінії епістемі – справжнього доказового знання та докси – думок та вірувань. Платон у своїй теорії пізнання відводив вірі, як різновиду думки, нижчий щабель порівняно з раціональним осягненням ідей [40]. Проте вже тут закладається розуміння того,

що дискурсивне, логічне мислення не є вичерпним. Для осягнення вищих істин, наприклад, ідеї Блага, необхідна інтелектуальна інтуїція, яка за своєю природою є миттєвим «осянням» і функціонально наближається до акту віри – безпосереднього вбачання істини без опори на ланцюг доведень.

Водночас, Аристотель, заклавши основи формальної логіки, визнавав існування першопочатків аксіом, які не можуть бути доведені логічно, а приймаються на віру як інтуїтивно очевидні [55]. Тож, вже в античності формується розуміння того, що раціональне знання потребує інтуїтивного фундаменту.

Між тим, середньовічна думка, зокрема патристика та схоластика, намагалася знайти формулу співіснування одкровення та розуму. Формула Августина Блаженного, вірую, щоб розуміти, стверджувала примат віри як інтенціональної спрямованості волі, що відкриває простір для раціонального пізнання [43]. Віра тут виступає не як відмова від знання, а як його необхідна передумова, як мотиваційний вектор пізнавальної активності.

Проте епоха Просвітництва та Нового часу кардинально змінила цей баланс, проголосивши культ Розуму. Знання почало ототожнюватися виключно з науковим, емпірично верифікованим та логічно обґрунтованим фактом. Віра ж була витіснена у сферу суб'єктивного, ірраціонального, а часто – і помилкового. Цей гносеологічний розкол призвів до домінування механістичної картини світу, де для творчості, інтуїції та екзистенційного вибору залишалося все менше місця.

Поворотним моментом у переосмисленні дихотомії віри та знання стала критична філософія І. Канта. У своїй «Критиці чистого розуму» Кант здійснив революційний крок: він свідомо обмежив претензії розуму, щоб «звільнити місце вірі» [100]. Проте кантівська віра – це не релігійний догматизм, а переконаність у моральних постулатах та свободі волі, які неможливо довести науково, але які є необхідними для повноцінного людського існування.

Кант показав, що чисте раціо ефективно у світі феноменів, де панують причинно-наслідкові зв'язки. Однак творча сутність людини, її свобода та моральний вибір належать до сфери ноуменів, речей-у-собі, куди вхід суто

логічному знанню закритий. Тут інструментом орієнтації стає практичний розум та віра. Це положення є ключовим для нашого дослідження: воно демонструє, що в ситуаціях, де логіка безсила, ситуації невизначеності, вмикаються інші, інтуїтивно-ціннісні механізми регуляції поведінки.

Подальший розвиток ця думка отримала у філософії екзистенціалізму, яка стала реакцією на надмірний раціоналізм гегелівської системи. С. К'єркегор, ввів поняття екзистенційної істини, яка є суб'єктивною [66]. Для мислителя об'єктивне знання, знання про щось, є байдужим до існування особистості. Натомість справжнє становлення людини відбувається через акт вибору, який не гарантований логікою.

С. К'єркегор формулює концепцію «стрибка віри» [66]. У ситуації невизначеності, коли розум не може надати достатніх підстав для рішення, людина мусить здійснити вольовий акт – стрибок, що спирається на внутрішню переконаність – віру, а не на зовнішні докази. Цей момент є критично важливим для розуміння психології творчості. Так, творчий акт – це завжди стрибок у невідоме, ризик, який неможливо повністю прорахувати раціонально.

На думку К. Ясперса, саме філософська віра дозволяє людині зберігати цілісність у невизначеній ситуації [61]. Так, віра трансформується з релігійної категорії в психологічну: це довіра до власного буття, інтуїтивне відчуття сенсу, яке передує раціональному осмисленню.

Зазначимо, що сучасна постнекласична наука та філософія пізнання відходять від жорсткого протиставленн. М. Полані у своїй концепції «неявного знання» довів, що будь-яке наукове пізнання базується на передумовах, які вчений приймає на віру, інтуїтивно, і які неможливо повністю формалізувати [80].

У психологічному вимірі категорії знання та віра проєтуються на різні когнітивні стилі та системи опрацювання інформації: по-перше, знання корелює з раціонально-аналітичною системою, дискурсивним мисленням, логікою, опорою на факти; по-друге, віра корелює з інтуїтивно-досвідною системою,

холістичним сприйняттям, емоційною оцінкою, опорою на цінності та передчуття.

Так, історична еволюція поглядів демонструє рух від нерозрізненості через конфлікт до розуміння необхідності синтезу. Віра без знання загрожує перетворитися на сліпий фанатизм або відрив від реальності. Знання без віри, без ціннісного стрижня та інтуїтивного бачення, стає ригідним, механістичним і нездатним до продукування принципово нового.

Саме поняття синкретичності в контексті даного дослідження набуває значення не як повернення до примітивної нерозчленованості, а як досягнення вищого рівня інтеграції, де раціональне «Я знаю, як» та інтуїтивно-ціннісне «Я вірю, що це можливо» взаємно підсилюють одне одного. Саме такий сплав є необхідною умовою для творчості, яка завжди вимагає виходу за межі відомого знання у простір потенційного, що досягається через віру.

Перехід від філософського осмислення категорій віри та знання до їх психологічної операціоналізації вимагає аналізу когнітивних механізмів, що лежать в основі людського мислення. У сучасній когнітивній психології визначальною парадигмою, що пояснює архітектуру мислення, є теорії подвійного опрацювання інформації. Ці теорії постулюють існування двох відмінних, але взаємопов'язаних систем пізнання, які функціонують паралельно і по-різному обробляють вхідні дані.

Найвідоміші моделі, запропоновані такими дослідниками як Д. Канеман «Система 1» і «Система 2», К. Станович та Дж. Еванс, розрізняють швидке, автоматичне, інтуїтивне мислення та повільне, послідовне, логічне міркування. Однак для даного дослідження найбільш релевантною та евристично цінною є когнітивно-експерієнціальна самотеорія, розроблена американським психологом С. Епштейном [49, 51, 62, 88].

Саме теорія С. Епштейна дозволяє вийти за межі простого протиставлення швидкості реакцій і розглядати ці дві системи як стійкі особистісні характеристики – когнітивні стилі, що визначають спосіб взаємодії людини зі світом. Тож, варто співвіднести ці системи з категоріями знання та віри [38].

Наразі, раціональна система є еволюційно новішою. Вона базується на мові, логічних правилах та усвідомлених умовиводах. Це те, що в культурі та освіті прийнято називати знанням. Дана раціональна система діє аналітично, розкладаючи інформацію на складники. Вона є повільною, вимагає вольових зусиль та когнітивних ресурсів. Її функціонування є вербальним, абстрактним та афективно нейтральним. Вона оперує доказами, фактами, причинно-наслідковими зв'язками. Це сфера рацію, де рішення приймаються на основі зважування за і проти, логічної валідації та слідування алгоритмам. Ця система забезпечує критичний контроль, планування, довгострокове прогнозування та виправлення помилок інтуїції. Однак її обмеженість полягає в тому, що вона може бути занадто повільною в екстремальних умовах і безпорадною там, де відсутні чіткі вихідні дані, в умовах високої невизначеності.

Інтуїтивно-досвідна, експерієнціальна система є еволюційно давнішою, спільною для людини та вищих тварин, але у людини вона набуває особливої складності. Її варто розглядати, як психологічний субстрат феномену віри, не в релігійному, а в широкому психологічному сенсі – як довіри до власного досвіду та відчуттів. Ця система працює автоматично, миттєво та без свідомих зусиль. Вона є холістичною, сприймає ситуацію цілісно, тісно пов'язаною з емоціями та «тілесним знанням». Вона кодує реальність у формі образів, метафор та наративів. Її логіка – це логіка асоціацій, а не силогізмів. Віра тут виступає як переконаність у істинності рішення, яке з'являється у свідомості готовим, без усвідомлення шляху його отримання – інсайт. Ця система є джерелом творчості, емпатії та швидких рішень. Вона дозволяє орієнтуватися в складних соціальних ситуаціях та умовах дефіциту інформації, спираючись на попередній досвід та емоційні маркери.

Ключовим положенням теорії С. Епштейна є те, що ці дві системи є незалежними, ортогональними [59]. Це означає, що високий розвиток однієї не означає автоматично низький розвиток іншої. Це дає підстави виділяти різні типи когнітивної організації особистості, що було емпірично перевірено у третьому розділі даної роботи:

- раціональний тип аналітиків демонструє домінування раціональної системи при пригніченні інтуїтивної; людина покладається виключно на знання, факти та логіку, часто ігноруючи почуття та передчуття; це може призводити до ригідності та втрати творчого потенціалу.
- ірраціональний тип інтуїтивів виявляє домінування досвідної системи; людина живе вірою у свої відчуття, діє імпульсивно; хоча це сприяє генерації ідей, відсутність раціонального фільтра може призводити до помилок та некритичності.
- недиференційований тип невпевнених виражає слабкість обох систем, що веде до дезорієнтації в умовах невизначеності;
- синкретичний тип синтезаторів визначає високий рівень розвитку та гармонійна інтеграція обох систем.

Саме останній варіант – синкретичність – є найбільш продуктивним для творчості. С. Епштейн зазначає, що раціональна та інтуїтивна системи можуть взаємодіяти трьома способами [34]. По-перше, конфлікт – розум каже одне, а серце – інше. По-друге, раціоналізація – розум вигадує логічні пояснення для рішень, вже прийнятих інтуїтивно. По-третє, конструктивна інтеграція – інтуїтивна система пропонує творчі ідеї та напрямки пошуку віра в успіх, а раціональна система перевіряє їх, деталізує та втілює у життя знання технології. Так, з психологічної точки зору, синкретичність віри та знання – це не повернення до архаїчного мислення, а здатність особистості підтримувати ефективний діалог між двома фундаментальними когнітивними системами. Раціональна система знання забезпечує структуру, критичність та верифікованість, тоді як інтуїтивно-досвідна система віра забезпечує мотиваційну енергію, цілісне бачення та здатність до генерації нового в умовах невизначеності. Саме цей баланс, згідно з теорією С. Епштейна, є передумовою високої адаптивності та креативності особистості.

Проблема взаємодії раціонального та інтуїтивного набуває особливої гостроти та специфіки, коли ми звертаємося до аналізу підліткового віку, 14–16 років. Цей період онтогенезу традиційно визначається як перехідний, кризовий

та сенситивний для формування світогляду. Саме в цьому віці відбувається складна перебудова когнітивних структур та особистісних смислів, що створює унікальні передумови для виникнення феномену, який у даному дослідженні визначено як синкретичність мислення.

Зазначимо, що у класичній дитячій психології, зокрема, у ранніх працях Ж. Піаже, Е. Клапареда, термін синкретизм часто вживався для опису дитячого мислення, схильного зв'язувати все з усім, не розчленовуючи ціле на частини [60, 79]. Проте поняття синкретичність доцільно розглядати не як дефект аналізу, а як вторинний синтез, здатність інтегрувати набутий інтелектуальний потенціал знання з формуванням ціннісно-сміслової сфери віри.

Згідно з теорією когнітивного розвитку Ж. Піаже, підлітковий вік знаменує собою вступ у стадію формальних операцій. Це означає, що у віці 14–15 років інтелект дитини звільняється від прив'язки до конкретних об'єктів. Підліток отримує здатність:

- мислити гіпотетико-дедуктивно, висувати гіпотези та перевіряти їх;
- оперувати абстрактними категоріями та логічними класами;
- здійснювати комбінаторний аналіз та рефлексію власного мислення.

Разом з тим, з точки зору раціональної системи, за С. Епштейном, підліток вже володіє інструментарієм дорослої логіки. [98] Він здатний до накопичення, систематизації та критичного аналізу фактів. Це і є полюс знання. Проте, як зазначав Л. Виготський, саме по собі мислення в цьому віці ще не є рушійною силою поведінки; воно стає нею лише тоді, коли афектується – наповнюється особистісним смислом. [33]

Паралельно з інтелектуальним дозріванням відбувається бурхливий розвиток особистості, пов'язаний з пошуком ідентичності, Е. Еріксон, та формуванням світогляду. [50] У цьому контексті категорія віра трансформується з дитячої довірливості у світоглядну переконаність. Підліткова віра має кілька вимірів:

- віра в ідеали: підліткам властивий максималізм, прагнення до досконалості, справедливості, істини; це інтуїтивне відчуття того, як має бути, навіть якщо факти реальності знання суперечать цьому;
- віра в себе, самоефективність: відчуття власних можливостей, яке часто випереджає реальні досягнення;
- інтуїтивно-емоційне осягнення світу: попри розвинену логіку, підлітки часто приймають рішення, спираючись на чуття, емоційний резонанс, приналежність до групи.

Саме у взаємодії цих двох ліній розвитку – потужного інтелекту та пристрасного пошуку смислів – народжується специфічна синкретичність підліткового мислення.

В українській психології Л. Виготського, Л. Божович цей процес описується через поняття інтелектуалізації афекту та емоціоналізації інтелекту.

Сухі факти, знання підліток намагається вбудувати у власну систему цінностей. Знання для нього стає значущим лише тоді, коли воно стає своїм, пережитим, тобто об'єктом віри. З іншого боку, свої інтуїтивні прозріння та емоційні поривання, віру, він намагається обґрунтувати за допомогою логіки знання, створюючи власні теорії, філософські концепції, життєві програми. Так синкретичність у цьому віці – це спроба утримати в єдності об'єктивну картину світу, раціональне та суб'єктивно-інтуїтивне ставлення до неї. Тож, якщо домінує лише знання, раціональність, підліток може перетворитися на «маленького старого», скептика або циніка, який все аналізує, але нічого не створює, бо боїться помилитися. У разі домінування лише віри, інтуїції, емоцій – підліток ризикує поринути у світ фантазій, відірваних від реальності, або стати фанатичним послідовником чужих ідей. Саме синкретичне поєднання дозволяє йому діяти в умовах невизначеності, яка є характерною рисою дорослішання.

Тож, сучасний етап розвитку психологічної та філософської науки характеризується відходом від жорсткого протиставлення категорій віра та знання, що було притаманне позитивістській парадигмі минулого століття. Натомість актуалізується підхід, що розглядає ці феномени як комплементарні,

синкретичні складники когнітивно-ціннісної сфери особистості, які в сукупності забезпечують цілісність світосприйняття та регуляцію поведінки. Наразі, особливої значущості цей синтез набуває у підлітковому віці, коли відбувається активне формування ідентичності та світоглядних орієнтирів.

У західній психологічній науці останнього десятиліття проблематика співвідношення віри та знання активно розробляється в межах когнітивної психології, психології розвитку та екзистенційної психології. Дослідники дедалі частіше інтерпретують віру не виключно як релігійний феномен, а як фундаментальну психологічну установку – епістемічну довіру або переконаність у можливому, що є передумовою здобуття будь-якого нового знання.

Зокрема, відомий дослідник П. Фонагі розглядає «епістемічну довіру» як ключовий механізм соціального навчання, що формується у ранньому віці, але проходить критичну перевірку в підлітковому віці. За його думкою, здатність підлітка сприймати нові знання залежить від віри в авторитетність та доброзичливість джерела інформації. П. Фонагі стверджує, що руйнування цієї віри (епістемічна недовіра) веде до ригідності мислення та неможливості навчатися на досвіді, що є критичним для розуміння освітніх проблем підлітків. [58]

Зокрема, низка сучасних праць присвячена вивченню когнітивних механізмів, що поєднують інтуїтивні вірування та аналітичне мислення. Так, С. Епштейн, Р. Пачіні, В. Денес-Радж та Х. Хейер зазначають, що у структурі особистості віра виконує функцію передбачення майбутнього результату, тоді як знання забезпечує інструментальну базу для його досягнення [59]

Окремий пласт досліджень стосується ролі «інтелектуальної покори» та віри у пізнаваність світу як факторів, що впливають на академічну успішність та наукове мислення молоді. Наразі, дослідники К. Кацикопулос, М. Егоскуе, Л. Гарсія зазначають, що гармонійна інтеграція віри (як довіри до джерел інформації та власних здібностей) і знання (як верифікованої інформації) сприяє зниженню когнітивного дисонансу в умовах невизначеності [64]. В контексті вікової психології західні вчені Р. Готліб, С. Янг, М. Імморді-Янг наголошують,

що підлітковий вік є сенситивним періодом для переходу від дуалістичного мислення (чорно-біле, віра проти фактів) до діалектичного або постформального мислення. Саме на цьому етапі молода людина стає здатною утримувати в свідомості суперечливі конструкту – наукову картину світу та ірраціональні, екзистенційні переконання, формуючи індивідуальну систему смислів [56].

В українській психолого-педагогічній та філософській думці проблема синкретичності віри та знання набула нового звучання в умовах суспільних трансформацій та війни. Вітчизняні науковці продовжують традиції кордоцентризму, проте інтегрують їх із сучасними даними про стресостійкість та посттравматичне зростання.

Сучасні українські дослідження акцентують увагу на тому, що віра, як у трансцендентному, так і в світському розумінні – віра в себе, в націю, в майбутнє виступає потужним ресурсом резильєнтності особистості. Знання при цьому виконують функцію орієнтування в реальності, але без віри вони часто виявляються недостатніми для мобілізації вольових зусиль в екстремальних умовах. Для осіб підліткового віку, які перебувають у стані хронічного стресу, саме синкретизм віри та знання стає основою для збереження психологічного здоров'я та побудови життєвих перспектив [23].

Фундаментальні розробки у цьому напрямі здійснює Т. Титаренко, яка у своїх працях, присвячених психології життєконструювання, наголошує на синергії знань про світ та віри у власну спроможність. Дослідниця зазначає, що в умовах війни саме віра виконує функцію смислового якоря, який дозволяє особистості не розпастися під тиском травматичних знань про реальність. За її даними, молодь, яка інтегрує реалістичне знання про загрози з вірою в перемогу та майбутнє, демонструє вищі показники життєстійкості [31].

У педагогічному дискурсі сучасні вчені розглядають взаємодію віри та знання як основу виховання ціннісно-сислової сфери учнівської молоді. Доведено, що сухе знання, не підкріплене особистісною вірою в його значущість та істинність, не інтегрується в структуру особистості і залишається відчуженим.

Натомість, знання, пропущене через механізми віри, стає переконанням – дієвою силою, що мотивує до творчості та самореалізації [81].

Також важливим напрямом є дослідження феномену світоглядної невизначеності у підлітків. Українські психологи зазначають, що відсутність гармонії між вірою та знанням призводить до стану екзистенційного вакууму, тоді як їх синергія формує проактивну життєву позицію [36].

Узагальнюючи аналіз сучасних джерел, можна стверджувати, що в структурі особистості, особливо в підлітковому віці, віра та знання не є антагоністами. Вони утворюють складну динамічну єдність, де: знання забезпечує когнітивну мапу реальності та інструментарій дій; віра надає енергетичний ресурс, цільову спрямованість та сенс.

Саме цей синкретизм є фундаментом, на якому базується здатність особистості до творчості, оскільки творчий акт завжди вимагає виходу за межі наявного знання у простір невідомого, що можливо лише за наявності віри.

Отже, феномен синкретичності мислення у підлітковому віці є закономірним новоутворенням психічного розвитку. Це не регрес до дитячого недиференційованого сприйняття, а прогресивний рух до особистісного знання. Це стан, коли підліток вчиться поєднувати критичність розуму з пристрасстю серця.

Слід відзначити, що саме ті підлітки, які змогли досягти цієї гармонійної синкретичності, демонструватимуть найвищі показники творчого мислення. Адже творчість вимагає одночасно і сміливості уявити неможливе і вміння знайти шляхи для його реалізації. Отже, підлітковий вік є сенситивним періодом для формування синкретичності віри та знання як інструменту творчості.

1.2. Психолого-педагогічні засади розуміння та формування творчості особистості

У сучасному науковому дискурсі творчість інтерпретується як глобальна здатність людини до перетворення світу та самої себе, що має глибоке філософське, культурологічне та екзистенційне коріння. У філософському розумінні творчість не обмежується створенням культурних продуктів: картин, теорій, механізмів. Вона розглядається в онтологічному аспекті – як спосіб буття, що протистоїть ентропії, застою та детермінізму. Якщо природа діє за законом необхідності, то людська творчість є актом свободи.

Видатний філософ М. Бердяєв у своїй праці «Смисл творчості» визначав творчий акт як прорив із царства необхідності в царство свободи [84]. Творчість, згідно мислителя, це завжди створення нового, чого не було у світі до цього моменту. Це продовження акту творення світу. Ця думка є ключовою для даного дослідження: творчість завжди пов'язана з ризиком і кроком у невідоме. Творець, створюючи нове, діє в умовах онтологічної невизначеності. Він не може гарантовано знати результат, він мусить вірити в можливість його втілення. Отже, творчість постає механізмом подолання відчуження людини від світу. Так, через творчість суб'єкт опредметнює свої внутрішні сутнісні сили, перетворюючи «річ-у-собі» на «річ-для-нас».

З культурологічної точки зору, творчість не є ізольованим актом генія-одинака. Це складний процес комунікації, діалог індивіда з культурою, історією та соціумом. Культура сама по собі є динамічною системою, яка розвивається завдяки постійній напрузі між традицією – сталим знанням та інновацією – творчим актом.

Слід підкреслити, що творчий акт – це завжди відповідь на запит світу [14]. Людина не творить у вакуумі; вона переосмислює наявні знаки, символи та смисли. Знання тут виступає як володіння культурними кодами, мовою,

техніками та канонами. Віра, у широкому сенсі – як сміливість запропонувати власну інтерпретацію, порушити канон, вступити в діалог на рівних.

Культурологічний підхід підкреслює: творчість є механізмом народження нових смислів. У підлітковому віці цей аспект стає критично важливим, оскільки підліток через творчість, навіть через субкультурні прояви, намагається вписати себе в контекст культури, заявити про своє право голосу.

Найбільш ґрунтовно зв'язок творчості з розвитком особистості розроблено в межах гуманістичної психології. Представники цього напрямку, А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт, здійснили революційний поворот. Вони відмовилися від погляду на творчість як на компенсацію неврозів або як на виключно спеціальну обдарованість.

А. Маслоу розрізняє два види творчості:

- творчість особливого таланту, геніальність у музиці, математиці тощо, яка може не корелювати з психологічним здоров'ям;
- творчість самоактуалізації – це здатність, властива кожній психологічно здоровій людині, яка проявляється не обов'язково у створенні шедеврів, а в особливому способі ставлення до життя: свіжості сприйняття, спонтанності, відсутності страху перед новим [89].

А. Маслоу підкреслював, що самоактуалізована особистість характеризується синкретичністю: вона здатна бути одночасно і дитиною – спонтанною, емоційною, що є сферою віри; і дорослим – раціональним, реалістичним що є сферою знання. Творчість виникає саме на перетині цих станів.

К. Роджерс у своїй теорії повноцінно функціонуючої особистості виділяв три внутрішні умови конструктивної творчості, які безпосередньо стосуються даної теми:

- відкритість досвіду: це здатність сприймати світ без захисних викривлень, це повна довіра до власних відчуттів; людина не відкидає інформацію лише тому, що вона суперечить її усталеним знанням;

- внутрішній локус оцінювання, коли джерело оцінки творчого продукту знаходиться всередині самої людини. Це і є прояв віри у власну правоту, незалежність від зовнішніх стандартів;
- здатність гратися елементами та поняттями: це когнітивна гнучкість, вміння вільно комбінувати факти знання, створюючи нові конфігурації.[89]

Узагальнюючи філософські, культурологічні та психологічні погляди, можна стверджувати, що творчість не є ізольованою когнітивною функцією. Це інтегральна характеристика особистості, що відображає її здатність до продуктивної взаємодії зі світом в умовах невизначеності.

З цих позицій стає зрозумілим, чому синкретичність віри та знання є фундаментом творчості. Знання, у формі культури, досвіду минулого – дають інструменти та матеріал для творчості. Віра, у формі самоактуалізації, відкритості, інтуїції – дає енергію, вектор руху та сміливість вийти за межі відомого.

Саме гуманістична психологія підтверджує нашу гіпотезу: творча людина – це та, яка не розділяє холодне знання і гарячу віру, а об'єднує їх у єдиному акті самовираження.

Для емпіричного дослідження феномену творчості та його зв'язку з синкретичністю когнітивних процесів необхідно перейти від філософських узагальнень до чіткої психологічної операціоналізації. Фундаментальний зсув у розумінні природи творчого мислення відбувся в середині ХХ століття завдяки роботам американського психолога Дж. Гілфорда. Саме він заклав основи психометричного підходу до креативності, розмежувавши два принципово різні типи мислення: конвергентне та дивергентне[82].

Дж. Гілфорд у своїй кубічній моделі структури інтелекту виділив ці два типи як різні способи оброблення інформації, що в контексті даного дослідження ідеально корелюють із системами знання та віри.

Конвергентне мислення – це лінійний, логічний, послідовний процес, спрямований на пошук єдиного правильного рішення. Воно базується на аналізі

наявної інформації, використанні відомих алгоритмів та правил. Зазначимо, що дане мислення функціонує у межах системи знання. Воно ефективне у ситуаціях визначеності, де є чітка умова і чітка відповідь. Проте воно безсиле там, де потрібно вийти за межі шаблону.

Дивергентне мислення – це мислення, що йде в різних напрямках одночасно. Це здатність бачити множину варіантів вирішення однієї проблеми, генерувати ідеї, створювати неочевидні зв'язки. Це простір інтуїтивного пошуку, ризику та варіативності. Це когнітивний механізм, що забезпечує стрибок віри – припущення можливості існування того, що ще не доведено фактами.

Саме дивергентне мислення Дж. Гілфорд, а згодом і Е. Торренс, визначили як ядро креативності [39].

Е. Торренс, розвиваючи ідеї Дж. Гілфорда, розробив найвідомішу у світі методику діагностики творчого мислення, що використана у даному емпіричному дослідженні. Він виділив чотири ключові компоненти, які дозволяють оцінити якість дивергентного процесу:

- швидкість – це здатність продукувати велику кількість ідей за одиницю часу. Це показник продуктивності та енергетичного потенціалу мислення. Хоча кількість не завжди переходить у якість, висока швидкість свідчить про розблокованість асоціативного потоку та знижений рівень внутрішньої цензури;
- гнучкість – здатність переключатися з однієї категорії об'єктів на іншу, змінювати аспект розгляду проблеми. Ригідне мислення, застрягання на одній ідеї, є ознакою домінування догматичного знання. Натомість гнучкість свідчить про пластичність когнітивних структур та здатність інтуїтивно знаходити нові ракурси;
- оригінальність – найважливіший показник креативності. Це здатність продукувати ідеї, які є статистично рідкісними, незвичайними, дотепними. Важливо, що оригінальність народжується з конфлікту зі звичним. Для створення оригінальної ідеї, особистість повинна мати

смівливість відкинути загальноприйняте знання і довіритися своїй індивідуальній вірі;

- розробленість – здатність деталізувати, вдосконалювати та розширювати ідею. Це конструктивна, ремісничка частина творчості.[39]

Описуючи структуру творчого мислення, важливо уникнути спрощення, згідно з яким творчість – це лише дивергентність або лише інтуїція. Сучасні дослідження, зокрема Р. Стернберга, Т. Любарта, підкреслюють, що повноцінний творчий акт є діалектичним процесом[71, 90].

Тут ми повертаємося до центральної ідеї даної роботи – необхідності синкретичності віри та знання. Так, етапами зазначеного діалектичного процесу є:

- етап 1 – інтуїтивний стрибок. Творчість починається з дивергентного руху. Це момент інсайту, здогадки, генерації оригінальної ідеї. Тут працює інтуїтивно-досвідна система. Людина діє в умовах невизначеності, спираючись на віру в те, що рішення існує, хоча логічних шляхів до нього ще не видно. Без цього компонента мислення залишається стерильним та репродуктивним;
- етап 2 – раціональне оформлення. Сама по собі оригінальна ідея є лише сировиною. Щоб стати творчим продуктом, вона потребує перевірки, деталізації та втілення. Тут вмикається конвергентне мислення, раціональна система, знання технологій та законів реальності. Показник розробленості відображає саме цю здатність підключити рацію до інтуїції.

Отже, психологічна структура творчого мислення є складною архітектурою, де дивергентні здібності гнучкість, оригінальність відповідають за генерацію нового, а конвергентні здібності та навички деталізації, розробленість – за його верифікацію та втілення.

Творчість неможлива без синкретичної єдності цих процесів. Домінування лише логіки знання блокує появу новизни, страх помилки, шаблонність. Домінування лише інтуїції у форматі віри призводить до безплідного

фантазування, яке не знаходить реалізації. Тільки гармонійна інтеграція раціонального та інтуїтивного, конвергентного та дивергентного дозволяє особистості здійснювати повноцінний творчий акт, перетворюючи невизначеність на простір можливостей.

Підлітковий вік, 14-17 років, у віковій психології та педагогіці визначається як сенситивний, найбільш сприятливий період для розвитку творчого потенціалу. Це час, коли творчість перестає бути простою грою уяви, як у дитинстві і починає трансформуватися у соціально значущу діяльність та засіб самовизначення. Однак, парадоксальним чином, саме в цей період спостерігається явище, яке Е. Торренс назвав спадом креативності, що свідчить про наявність глибинного конфлікту між внутрішніми потребами особистості та зовнішніми вимогами соціального середовища.

Розглянемо детальніше фактори, що визначають динаміку творчості в цьому віці, через призму центральної категорії – взаємодії віри та знання.

Згідно з епігенетичною теорією Е. Еріксона, центральним завданням підліткового віку є подолання кризи ідентичності «Хто я?», «Який я?», «Для чого я?» [45]. Цей екзистенційний пошук неможливо здійснити виключно раціональним шляхом, спираючись лише на готові знання, отримані від дорослих. Відповідь на ці питання вимагає віри – інтуїтивного відчуття власної унікальності, призначення та майбутнього образу «Я».

Творчість у цьому контексті стає найпотужнішим інструментом конструювання ідентичності. Підліток пише вірші, малює, програмує, створює музику або експериментує із зовнішністю не стільки заради результату, скільки заради самопізнання. Творчий продукт стає дзеркалом, у якому він бачить відображення свого внутрішнього світу.

Психологічний механізм творчості дозволяє сублімувати, перенаправляти, колосальну енергію лібідо та агресії, характерну для пубертату, у соціально прийнятне русло.

У царині синкретичності найбільш продуктивною творчість стає тоді, коли пафос самовираження віра поєднується з оволодінням майстерністю та

культурними засобами знання. Без цього поєднання творчість залишається на рівні наївного дилетантизму.

На думку Л. Виготського, у підлітковому віці уява інтелектуалізується [37]. Якщо дитина фантазує мимоволі, то підліток починає керувати своєю уявою, використовуючи сформоване абстрактно-логічне мислення. Це створює унікальні можливості для творчості у складних сферах: науковій, технічній, соціальній. Підліток здатен не просто вигадати казкову істоту, а створити цілий світ зі своєю географією, історією та законами, що вимагає синтезу інтуїції та системних знань.

Попри високий потенціал, саме в підлітковому віці система освіти та соціальне оточення часто виступають факторами, що гальмують розвиток дивергентного мислення.

Сучасна школа, як правило, орієнтована на трансляцію та перевірку конвергентного мислення. Культ правильної відповіді – освітній процес часто побудований на відтворенні готових істин. Тестові системи оцінювання, стандартизовані програми вимагають від учня діяти за алгоритмом. Помилка сприймається як поразка, а не як крок у пошуку нового. Ігнорування суб'єктивності – власна думка учня, його інтерпретація фактів, інтуїтивні здогадки часто знецінюються, якщо вони не співпадають з підручником. «Не вигадуй, роби як написано» – типова установка, яка блокує інтуїтивно-досвідну систему обробки інформації.

Це призводить до того, що підлітки діляться на групи:

- конформісти – аналітики, приймають правила гри, успішно засвоюють знання, але втрачають контакт із власною творчою вірою. Вони стають відмінниками, але часто безініціативними;
- нонконформісти – інтуїтиви, бунтують проти системи, захищаючи свою віру та індивідуальність, але часто відкидають і корисні знання, що веде до маргіналізації або низької успішності;
- творці – синтезатори, ті, кому вдається, часто всупереч системі або завдяки талановитим наставникам, зберегти баланс. Вони

використовують шкільні знання як інструмент для реалізації власних задумів.

Окрім школи, потужним фактором є група однолітків. З одного боку, підліток прагне бути унікальним, з іншого – бути прийнятим групою. Страх бути висміяним може блокувати прояви оригінальності. Тут знову виникає потреба у толерантності до невизначеності: творчий підліток мусить мати сміливість, віру в себе, піти проти думки більшості, витримати соціальний тиск невизначеної реакції оточення.

Підкреслимо, що у сучасній науковій парадигмі категорія творчості вийшла далеко за межі мистецтвознавчого чи вузькопсихологічного розуміння. Сьогодні творчість розглядається як інтегративна характеристика особистості, що забезпечує її здатність до продуктивної адаптації, вирішення нестандартних життєвих завдань та саморозвитку в умовах змінного середовища. Аналіз літератури засвідчує, що формування творчого потенціалу є не лише педагогічним завданням, а й запорукою психологічного благополуччя, особливо у підлітковому віці.

У зарубіжній психології та педагогіці останніх років домінує прагматичний та екзистенційний підхід до творчості. Дослідники активно використовують модель креативності «4С», яка розрізняє рівні творчості: від міні-креативності до професійної та видатної творчості. Це дозволяє фахівцям фокусуватися на розвитку повсякденної креативності у учнів як навичці, необхідній для життя, а не лише для мистецтва [65].

Автори моделі 4С, Дж. Кауфман та Р. Бегетто, особливу увагу приділяють категорії «mini-c» – інтерпретативній творчості, яка притаманна процесу навчання. Вони стверджують, що для навчального віку найважливішим є перехід від «mini-c» (особистісних інсайтів) до «little-c» (побутової творчості) та «Pro-c» (професійної креативності). Педагогічна підтримка, на їхню думку, має фокусуватися на валідації власних ідей студента, що зміцнює його віру у власний творчий потенціал [65].

Суттєвий масив робіт присвячено зв'язку між креативністю та психологічною стійкістю. Західні вчені розглядають творчість як специфічну копінг-стратегію. В умовах стресу або невизначеності здатність генерувати нові ідеї та переосмислювати ситуацію знижує рівень тривожності та запобігає депресивним станам у підлітків та молоді. Творчий процес дозволяє трансформувати травматичний досвід у нові сенси [70].

Українська психологічна школа має потужну традицію дослідження психології творчості – наукові школи В. Моляко, Я. Роменця, що сьогодні трансформується під впливом екстремальних викликів часу. Сучасні вітчизняні науковці розглядають творчість крізь призму суб'єктно-вчинкового підходу, акцентуючи на тому, що творчість є вищим проявом свободи особистості та інструментом її самотворення.

Розвиваючи ідеї школи В. Моляко, сучасні українські дослідники, зокрема В. Клименко, акцентують увагу на механізмі творчого сприймання. В. Моляко виділяв стратегії творчого конструювання: аналогізування, комбінування, реконструювання, які сьогодні розглядаються як інструменти адаптації. У роботах його послідовників показано, що оволодіння цими стратегіями дозволяє підліткам знизити рівень стресу шляхом переструктурування проблемної ситуації в задачу, що має вирішення. [30].

В умовах воєнного стану та соціальної турбулентності українські психологи та педагоги актуалізували тему життєтворчості – здатності особистості конструювати власне життя в умовах руйнації звичних алгоритмів. Дослідження показують, що високий рівень креативності у підлітковому віці корелює зі здатністю до волонтерської діяльності, соціальної активності та швидкої адаптації до нових умов навчання. Творчість виступає як засіб протидії віктимізації [35].

У педагогічному аспекті вітчизняні науковці аналізують ефективність впровадження інтерактивних та тренінгових технологій у закладах вищої та середньої освіти. Наголошується, що для формування творчої особистості студента критично важливою є особистість викладача-фасилітатора, який

здатний до діалогічної взаємодії та підтримки ініціативи. Окремий напрям досліджень стосується розвитку креативного мислення як складової професійної компетентності майбутніх фахівців, де поєднуються фахові знання та творча віра у можливість вирішення професійних задач [94].

Аналіз літератури дозволяє виокремити специфіку творчості саме в підлітковому віці. Цей період характеризується піком інтелектуальної активності та завершенням формування абстрактно-логічного мислення, що у поєднанні з емоційною сенситивністю створює ідеальне підґрунтя для творчості. Дослідники зазначають, що для підлітків творчість є передусім засобом:

- самовизначення: пошук відповіді на питання «Хто я?» через створення унікального продукту (тексту, коду, арт-об'єкту, соціального проєкту);
- соціалізації: пошук референтної групи та однодумців.

Водночас, сучасні автори вказують на ризики кліпового мислення та пасивності, які можуть гальмувати розвиток глибинної креативності, пропонуючи натомість шаблонні рішення. Тому педагогічні зусилля мають бути спрямовані на розвиток навичок рефлексії та критичного осмислення інформації [67].

Підсумовуючи аналіз джерел, можна констатувати, що творчість у сучасному науковому дискурсі розуміється як динамічна система, що поєднує когнітивні та особистісні компоненти. Для теми даного дослідження принципово важливим є висновок про те, що творчість неможлива без синкретизму знань та віри. Саме педагогічно керований розвиток творчості дозволяє підлітку перетворити стан невизначеності з джерела страху на простір можливостей.

Отже, підлітковий вік є ареною драматичної боротьби за творчість. Це час, коли природна дитяча креативність проходить перевірку на міцність жорсткими вимогами реальності та соціуму. Основним бар'єром для розвитку творчого мислення в цьому віці є штучний розрив між знанням – вимогами школи, логікою, фактами, та вірою – особистісним баченням, інтуїцією, потребою в самовираженні. Система освіти, що робить ставку виключно на раціональне засвоєння інформації, ризикує виховати виконавців, але не творців.

Завдання психологічного супроводу полягає в тому, щоб знайти шляхи реінтеграції цих сфер: показати підлітку, що справжня творчість – це не втеча від знань у світ фантазій, а сміливе використання знань для втілення своєї унікальної віри в умовах невизначеного майбутнього.

1.3. Екзистенційна невизначеність як простір для самореалізації та творчого розвитку особистості

Розуміння механізмів творчості та ролі синкретичності когнітивних процесів неможливе без аналізу контексту, в якому розгортається життєдіяльність сучасної людини. Цим контекстом є невизначеність. Якщо в епоху модерну метою науки та освіти було досягнення повної визначеності, стабільності та передбачуваності, то сучасна епоха постмодерну та інформаційного суспільства ставить особистість перед фактом: невизначеність є не тимчасовим збоєм системи, а її фундаментальною характеристикою.

Для опису сучасного соціокультурного ландшафту в науковий обіг міцно увійшла аббревіатура VUCA, запозичена зі стратегічного менеджменту, але нині широко використовується в психології розвитку. Цей акронім описує середовище, в якому дорослішають сучасні підлітки:

- Volatility (мінливість): зміни відбуваються з величезною швидкістю та амплітудою. Знання старіють швидше, ніж учні встигають їх засвоїти.
- Uncertainty (невизначеність): відсутність можливості передбачити майбутнє на основі минулого досвіду. Причинно-наслідкові зв'язки стають неочевидними.
- Complexity (складність): наявність величезної кількості факторів впливу, які неможливо повністю врахувати раціональним шляхом.
- Ambiguity (неоднозначність): відсутність чітких правил гри, розмитість понять добра і зла, істини і хиб.

У світі VUCA класична стратегія опори виключно на тверде знання: алгоритми, інструкції, минулий досвід стає неефективною, оскільки ситуація змінюється раніше, ніж завершується логічний аналіз. Це актуалізує потребу в інших механізмах орієнтації – інтуїтивних, ціннісних, тобто тих, що належать до сфери віри.

У філософському вимірі феномен невизначеності тісно пов'язаний з категорією свободи. Екзистенціалісти Ж.-П. Сартр, А. Камю наголошували, що людина засуджена до свободи [32, 52, 85, 93]. Це означає, що немає наперед заданого сценарію життя, немає гарантій успіху чи щастя. Відсутність гарантій – будь-який життєвий вибір професії, партнера, цінностей здійснюється в умовах дефіциту інформації. Людина ніколи не може знати напевно, чи правильний її вибір. Онтологічна тривога – усвідомлення цієї безодні можливостей породжує специфічний стан, який П. Тілліх називав тривогою порожнечі та відсутності смислу [42].

Е Фромм у своїй фундаментальній праці «Втеча від свободи» описав два шляхи реакції на цю екзистенційну невизначеність [53]. Регресивний шлях полягає у відмові від власного «Я», пошук авторитета, догматизм, конформізм. Людина шукає абсолютне знання або сильну руку, щоб позбутися тривоги вибору. Це шлях блокування творчості. Прогресивний шлях – прийняття невизначеності через творчу активність, любов та працю. Даний шлях реалізації особистісного потенціалу.

З точки зору когнітивної психології та нейрофізіології, людський мозок є «машиною передбачень». Він еволюційно налаштований на пошук закономірностей та зменшення ентропії. Тому ситуація невизначеності сприймається мозком як стресор, як сигнал про помилку прогнозування.

Реакція психіки на невизначеність може розгортатися за двома сценаріями. Так невизначеність може розглядатись як загроза. Домінує страх втрати контролю. Активізуються захисні механізми психіки. Когнітивний наслідок втілюється у ригідності мислення, прагненні до спрощення, чорно-білому сприйнятті, стереотипізації. Людина чіпляється за старі знання, навіть якщо вони

не працюють. Підвищена тривожність, агресія як захист. У цьому стані синкретичність руйнується: людина або фанатично вірить, ігноруючи факти, або сухо раціоналізує ігноруючи нові можливості.

В умовах невизначеності ситуація сприймається як простір можливостей, де нічого ще не визначено, а отже – все можливо створити. Когнітивний наслідок виражається у допитливості, пошукової активності, дивергентному мисленні. Саме тут віра, як толерантність до невизначеності, довіра до себе та світу, відіграє вирішальну роль. Вона виконує функцію психологічного амортизатора, що знижує рівень тривоги до оптимального рівня, дозволяючи раціональному розуму, знанню, не впадати в ступор, а працювати над пошуком нових рішень.

Отже, феномен невизначеності є ключовим викликом сучасності. Психологічна готовність діяти в таких умовах не може бути забезпечена лише накопиченням інформації, знань, оскільки інформація в ситуації новизни завжди є неповною.

Здатність перетворити страх перед невідомим на творчий азарт залежить від особливої особистісної настройки – толерантності до невизначеності. Це та точка, де перетинаються філософська мужність бути собою і психологічна здатність до творчості. Саме синкретичне поєднання раціонального аналізу ситуації та інтуїтивної віри в успіх дозволяє особистості не просто адаптуватися до світу VUCA, а й активно творити його.

У контексті дослідження механізмів творчості та взаємодії віри і знання ключовим психологічним конструктом, що опосередковує цю взаємодію, виступає толерантність до невизначеності. Цей феномен, вперше описаний Е. Френкель-Брюнsvік ще у 1940-х роках, сьогодні розглядається як фундаментальна характеристика зрілої особистості, що визначає її здатність ефективно функціонувати в ускладнених, неструктурованих умовах [54].

У найширшому розумінні толерантність до невизначеності визначається як схильність особистості сприймати неоднозначні, складні, нові або

непередбачувані ситуації як нейтральні або навіть привабливі, бажані та такі, що стимулюють розвиток.

Класик дослідження цього феномену С. Баднер визначав інтолерантність, нетерпимість, як схильність сприймати невизначеність як джерело загрози та дискомфорту [87]. Невизначеними вважаються ситуації трьох типів:

- нові ситуації – немає звичних маркерів у знанні;
- складні ситуації – забагато інформації для логічної обробки;
- нерозв'язні ситуації – суперечливі дані, відсутність логічного рішення.

Для даного дослідження базовим є підхід американського психолога Д. Маклейна, автора методики «Шкала толерантності до неоднозначності за кількома типами стимулів» [74]. Вчений розглядає толерантність до невизначеності не як ситуативну реакцію, а як стійку особистісну рису, що включає когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти.

Згідно з Д. Маклейном, високий рівень толерантності означає здатність людини не вдаватися до передчасного когнітивного закриття. Це вміння витримувати напругу відсутності відповіді, не відчуваючи при цьому руйнівного стресу.

Психологічною основою інтолерантності є ригідність когнітивних структур та надмірна опора на догматичне знання. Інтолерантна особистість прагне отримати однозначну відповідь негайно. Їй важливо не стільки істинне знання, скільки чітке знання. Світ ділиться на чорне і біле, правильне і неправильне. Будь-яка напівтінь викликає тривогу. У ситуації новизни така людина намагається підігнати нові факти під старі схеми, ігноруючи все, що не вписується у звичну картину світу.

Це стан, коли раціональна система, знання, працює в холостому режимі, намагаючись структурувати хаос, а інтуїтивна система, віра, заблокована страхом.

На противагу цьому, толерантна особистість характеризується гнучкістю та відкритістю досвіду. Невизначеність сприймається не як помилка, яку треба виправити, а як простір для гри, експерименту та можливостей. Термін, введений

ще поетом Дж. Кітсом і запозичений психологією, означає здатність перебувати в стані сумніву і таємниці без роздратованого пошуку фактів і причин [72]. Толерантна людина спирається на синкретичну єдність: вона використовує наявні знання для орієнтації, але має достатньо внутрішньої віри, довіри до себе, щоб діяти там, де знання закінчуються.

Теоретичний аналіз Р. Стернберг, Т. Любарт, Ф. Баррон дозволяє стверджувати, що толерантність до невизначеності є необхідною передумовою, предиктором, креативності [73, 92]. Творчий процес вимагає часу. Між постановкою проблеми та інсайтом проходить період інкубації, коли рішення ще невідоме. Тільки толерантна особистість здатна витримати цю паузу, не хапаючись за перший-ліпший шаблонний варіант. Оригінальна ідея за визначенням є невизначеною – ніхто не знає, чи спрацює вона, як її сприйме соціум. Інтолерантна людина відкине оригінальну думку як дивну або небезпечну ще на етапі генерації. Толерантна людина дозволить цій думці розвинути. Творчість часто передбачає поєднання непоєднуваного – бісоціація. Це створює когнітивний дисонанс. Толерантність до невизначеності дозволяє утримувати в свідомості суперечливі ідеї, доки вони не синтезуються у нову якість.

Підкреслимо, що толерантність до невизначеності виступає своєрідним фільтром творчого потенціалу. Можна мати високий інтелект, знання, і багату уяву, інтуїцію, але якщо рівень толерантності до невизначеності низький, цей потенціал буде заблокований тривогою при першому ж зіткненні з реальною неструктурованою проблемою.

Саме тому в даному дослідженні розглядається толерантність до невизначеності, за Д. Маклейном, як операціоналізацію готовності особистості до здійснення творчого акту, де синкретичність віри та знання стає інструментом подолання ентропії. Це характеристика психологічної зрілості, яка дозволяє підлітку вийти за межі шкільних алгоритмів у простір життєтворчості.

Узагальнення теоретичного аналізу категорій віри та знання, специфіки творчого мислення та викликів сучасного світу дозволяє перейти до

концептуалізації центрального феномену дослідження. Так, в умовах екзистенційної невизначеності, яка є визначальною характеристикою підліткового етапу соціалізації, найбільш ефективним механізмом адаптації та самореалізації виступає не ізольоване функціонування раціонального інтелекту чи інтуїтивних відчуттів, а їх синкретичність – особливий стан динамічної рівноваги та взаємопроникнення.

Підлітковий вік можна схарактеризувати як тривалу ситуацію невизначеності. Підліток виходить зі світу дитинства, де правила були задані дорослими, визначеність, і вступає у дорослий світ, який не дає гарантій. Вибір професії, формування світогляду, визначення моральних орієнтирів – усі ці завдання не мають єдиного алгоритмічного рішення.

У цій точці біфуркації психіка підлітка зустрічається з ризиком онтологічної неукоріненості. Відчуття хиткості буття викликає базову тривогу. Щоб подолати цю тривогу і зберегти цілісність «Я», особистість потребує надійних опор. Як показав аналіз, існує дві такі опори, кожна з яких окремо є недостатньою:

- опора на знання: спроба прорахувати життя; підліток шукає гарантовані рецепти успіху, спирається на авторитетні думки, факти, статистику; в умовах невизначеності факти завжди неповні, а майбутнє не виводиться лінійно з минулого; опора лише на логіку веде до «паралічу аналізу» – нездатності прийняти рішення через страх помилки;
- опора на віру: спроба ігнорувати реальність; підліток спирається на власні фантазії, бажання, ідеалістичні уявлення, заперечуючи об'єктивні обмеження; опора лише на віру, без критики та знань, веде до волюнтаризму, неадекватної оцінки ризиків та соціальної дезадаптації.

У даній роботі, поняття синкретичності віри та знання виступає не як повернення до архаїчного, нерозчленованого мислення, а як вищий синтез, згідно з принципом діалектичного зняття Г. Гегеля [68]. У цьому контексті синкретичність виступає як метакогнітивна стратегія, що дозволяє підлітку перетворити невизначеність із джерела страху на джерело творчості.

Механізм дії цього синкретизму можна описати через комплементарну взаємодію функцій:

- векторна функція, де віра задає напрямок: у ситуації, де знання мовчить, немає інформації про майбутнє, саме віра – як система цінностей, інтуїтивне передчуття та переконаність у власних силах – дозволяє здійснити вибір; віра дозволяє підлітку сказати: «Я не знаю напевно, чи вийде, але я відчуваю, що це мій шлях, і вірю в успіх»; це знімає блокуючу тривогу і запускає активність;
- інструментальна функція де знання прокладає шлях: як тільки вектор задано вірою, вмикається раціональна система; вона аналізує ресурси, прораховує кроки, верифікує інтуїтивні здогадки, шукає помилки; знання дозволяє підлітку сказати: «Щоб реалізувати мою мрію, мені потрібно вивчити це, зробити це і врахувати такі ризики».

Виходячи з вищевикладеного, формулюється теоретичне підґрунтя основної гіпотези, яка перевірялася в емпіричній частині роботи.

Припускається, що саме гармонійна інтеграція, синкретичність, обох когнітивних стилів є ключовою умовою високого рівня творчого мислення. Творчість за своєю суттю є актом створення порядку з хаосу, подолання невизначеності. Творчий акт починається з віри: зі здатності побачити те, чого ще немає – дивергентність, оригінальність; витримати напругу невідомого – толерантність до невизначеності; і довіритися інтуїції. Творчий акт реалізується через знання: через здатність оформити ідею, надати їй структури, зробити її зрозумілою та корисною – розробленість, адекватність.

Підлітки синтезатори, за С. Епштейном та Р. Стернбергом, які володіють цим синкретичним механізмом, отримують еволюційну перевагу [47, 91]. Вони не витрачають енергію на боротьбу зі страхом невизначеності, як інтолерантні особистості, і не будують повітряні замки, як суто інтуїтивні типи. Вони використовують енергію віри для мотивації, а інструменти знання – для реалізації.

Проблема екзистенційної невизначеності у сучасному науковому дискурсі набуває статусу мета-проблеми. Якщо в класичній науці невизначеність розглядалася як тимчасовий брак інформації, який потрібно усунути, то в постнекласичній парадигмі вона інтерпретується як онтологічна характеристика буття. Для сучасної молоді ситуація ускладнюється глобальними викликами та, у вітчизняному контексті, повномасштабною війною. Аналіз літератури дозволяє простежити зміну наукового фокусу: від вивчення механізмів захисту від невизначеності до дослідження способів самореалізації в ній.

Зарубіжна психологія останніх років активно розробляє конструкт толерантності до невизначеності. Її вчені розглядають не просто як рису характеру, а як динамічну когнітивно-емоційну компетентність. Доведено, що високий рівень толерантності до невизначеності у підлітків прямо корелює з креативністю та інноваційною поведінкою. Ті, хто сприймає невизначеність не як загрозу, а як складне завдання, демонструють вищі показники психологічного благополуччя та самоактуалізації.

Важливим вектором креативності є екзистенційно-гуманістичний підхід, де невизначеність розглядається як простір свободи. Закордонні дослідники наголошують, що в умовах детермінованості творчість обмежена, тоді як ситуація екзистенційного розриву спонукає особистість до пошуку нових смислів. У цьому контексті вивчається роль епістемічної допитливості – прагнення пізнавати нове, яке дозволяє підліткам трансформувати тривогу в пошукову активність [101].

Значний внесок у розуміння феномену емоційно-діяльнісної трансформації зробив Н. Талеб у контексті філософії прийняття рішень та психологи, що адаптували його концепцію антикрихкості. Дослідження показують, що на відміну від резильєнтності, антикрихкість передбачає покращення показників особистості саме під впливом стресорів та невизначеності. С. Мадді у своїй теорії життєстійкості також вказує, що компонент прийняття ризику є ключовим для трансформації страху перед невизначеністю у творчий азарт. [30]

Окремі дослідження присвячені впливу глобальних криз: пандемії, кліматичних змін, геополітичної напруги на планування майбутнього молоддю. Встановлено, що успішна самореалізація в таких умовах залежить від здатності особистості спиратися на внутрішні цінності – віру при відсутності зовнішніх гарантій – стабільних знань про майбутнє. [44]

Для української психологічної науки тема невизначеності стала ключовою через реалії війни. Вітчизняні вчені здійснюють унікальні дослідження функціонування психіки в умовах тотальної загрози та непередбачуваності. Відбувається перехід від концепції травми до концепції посттравматичного зростання, де невизначеність стає каталізатором переоцінки цінностей та розкриття прихованих ресурсів особистості.

Українські психологи, зокрема, представники шкіл психології життєтворчості, розробляють поняття життєконструювання в умовах хаосу. Наголошується, що для молоді традиційні стратегії довгострокового планування стають неактуальними. Натомість ефективною стає стратегія малих кроків та гнучкості. Дослідження показують, що самореалізація української молоді під час війни часто зміщується у площину волонтерства, громадської активності та творчості, що дозволяє відновити відчуття контролю над життям та актуалізувати суб'єктність. [41]

Особливу увагу проблемі вимушеної невизначеності приділяє О. Блинова, досліджуючи психологію особистості в умовах соціальних зрушень та вимушеної міграції. Її роботи демонструють, що втрата звичних соціальних координат, знання про своє місце в соціумі, може бути компенсована актуалізацією прогностичної функції психіки. О. Блинова, разом з іншими українськими вченими, доводить, що здатність до самопроєктування в умовах невизначеності є показником особистісної зрілості підлітків. [78]

Науковці також акцентують увагу на феномені екзистенційної стійкості, яка базується на синкретизмі світогляду. В умовах, коли раціональні знання не можуть пояснити жорстокість реальності або спрогнозувати завершення війни,

саме віра утримує цілісність особистості і створює психологічний фундамент для продовження навчання та творчості. [75]

Зазначимо, що підлітковий вік є періодом нормативної кризи ідентичності, яка накладається на зовнішню соціальну невизначеність. Аналіз літератури свідчить, що цей подвійний тиск може мати два наслідки:

- деструктивний, що втілюється у ескапізмі, апатії, відмові від вибору;
- конструктивний, який сприяє мобілізації творчого потенціалу для створення унікального життєвого шляху.

Дослідники підкреслюють, що саме в юності особистість найбільш чутлива до формування нових когнітивних моделей. Якщо педагогічний супровід допомагає підлітку сприйняти невизначеність як поле можливостей «я можу стати ким завгодно», це стимулює креативність. Якщо ж невизначеність подається як небезпека, це блокує розвиток. Тому ключовим завданням є формування у молоді навички спиратися на внутрішні константи віри та цінності у змінному зовнішньому світі [45].

Підсумовуючи огляд джерел, можна стверджувати, що екзистенційна невизначеність перестає розглядатися сучасною наукою виключно як негативний фактор. Вона є амбівалентним середовищем. Для того, щоб невизначеність стала простором для самореалізації, особистість повинна володіти специфічним інструментарієм.

Аналіз показує, що таким інструментарієм є синергія віри та знання, реалізована через творчість. Знання зменшують ентропію там, де це можливо, а віра дозволяє діяти там, де знання відсутні. Творчість же виступає процесом заповнення порожнечі невизначеності новими смислами та продуктами діяльності. Саме такий підхід є основою для побудови теоретичної моделі даного дослідження.

Таким чином, синкретичність віри та знання є психологічним фундаментом креативної життєстійкості особистості в період дорослішання. Це здатність діяти поверх бар'єрів, поєднуючи холодний розум аналітика з пристрасним серцем творця. Відсутність такої синкретичності, дисоціація або недорозвинення однієї

з систем, неминуче призводить до зниження творчого потенціалу та вдавання до шаблонних, стереотипних патернів поведінки як захисту від складності світу.

Саме перевірка цього теоретичного положення стала метою емпіричного дослідження, результати якого викладено у наступних розділах.

Теоретичний аналіз проблеми дослідження дозволив дійти наступних висновків.

Зазначимо, що категорії віри та знання пройшли шлях від протиставлення до розуміння їхньої глибинної взаємопов'язаності. У сучасній психології, за С. Епштейном, вони операціоналізуються через теорію подвійної обробки інформації як інтуїтивно-досвідна та раціонально-аналітична системи пізнання.

Творчість розглядається не як окрема здібність, а як інтегральна характеристика особистості, спосіб її буття в світі. Психологічна структура творчого мислення включає дивергентні компоненти – гнучкість, оригінальність, що спираються на інтуїцію, та конвергентні компоненти, розробленість, що спираються на логіку.

Підлітковий вік є сенситивним періодом для розвитку творчого потенціалу, оскільки криза ідентичності та формування світогляду вимагають від особистості активного пошуку нових смислів. Однак цей процес часто гальмується дисбалансом у системі освіти, що надає пріоритет формальному знанню над особистісною вірою.

Сучасний світ характеризується високим рівнем невизначеності VUCA. Психологічна готовність до дії в таких умовах визначається рівнем толерантності до невизначеності – здатністю сприймати нові та складні ситуації як виклик, а не загрозу.

Теоретично обґрунтовано, що синкретичність, гармонійна інтеграція, віри та знання виступає ключовим психологічним механізмом, що дозволяє підлітку долати невизначеність творчим шляхом. Саме взаємодія раціонального контролю та інтуїтивного пошуку забезпечує продуктивність мислення та успішну адаптацію. Це положення слугує теоретичним фундаментом для емпіричного дослідження, що буде розглянуто у другому та третьому розділах роботи.

Висновки до першого розділу

У першому розділі кваліфікаційної роботи здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз феномену синкретичності віри та знання як психологічного механізму формування творчого мислення особистості в умовах невизначеності. Узагальнення результатів аналізу філософських, психологічних та педагогічних джерел дозволяє сформулювати низку концептуальних положень, які слугують теоретичним фундаментом для подальшого емпіричного дослідження.

Встановлено, що в сучасному науковому дискурсі категорії віра та знання вийшли за межі суто філософсько-теологічного протиставлення. У психологічному вимірі, спираючись на теорії подвійної обробки інформації, зокрема когнітивно-експерієнціальну самотеорію С. Епштейна, ці категорії операціоналізуються як дві фундаментальні системи пізнання:

- знання – раціонально-аналітична система: орієнтована на логіку, факти, причинно-наслідкові зв'язки та свідомий контроль; вона є ефективною в ситуаціях визначеності та алгоритмізованої діяльності;
- віра – інтуїтивно-досвідна система: орієнтована на цілісні образи, емоційні передчуття, минулий досвід та цінності; вона є джерелом швидких рішень та евристичних здогадок в умовах дефіциту інформації.

Теоретично доведено, що найбільш продуктивним типом когнітивної організації є не домінування однієї з систем, а їх синкретичність – стан гармонійної інтеграції, що дозволяє особистості гнучко використовувати ресурси обох систем залежно від контексту задачі.

З'ясовано, що творчість є не просто окремою когнітивною здібністю, а способом буття особистості, механізмом її самоактуалізації та адаптації до світу. Структура творчого мислення, за Дж. Гілфордом та Е. Торренсом, поєднує дивергентні компоненти – оригінальність, гнучкість, які генетично пов'язані з

інтуїцією, вірою, та конвергентні компоненти – розробленість, раціоналізація, що потребують логічного оформлення знання.

Підлітковий вік визначено як сенситивний період для розвитку такої синкретичності, оскільки саме в цей час відбувається інтелектуалізація уяви та формування світоглядної віри, ідентичності. Водночас виявлено конфлікт між творчим потенціалом підлітків та вимогами освітнього середовища, яке часто пріоритезує формальне знання, ігноруючи інтуїтивно-особистісний компонент.

Визначено, що сучасною умовою реалізації творчого потенціалу є екзистенційна невизначеність. Психологічною передумовою, предиктором, творчості виступає толерантність до невизначеності – особистісна риса, що дозволяє сприймати нові, складні та неоднозначні ситуації як виклик, а не як загрозу.

Теоретичний аналіз показав, що синкретичність віри та знання є інструментом, який забезпечує цю толерантність: віра дає мотиваційний вектор і знижує тривогу, а знання надає інструменти для структурування хаосу.

Таким чином, теоретичні положення першого розділу створюють необхідну базу для експериментальної перевірки припущення про те, що саме синкретична єдність раціонального та інтуїтивного начал є запорукою високого рівня творчого мислення сучасного підлітка.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИНКРЕТИЧНОСТІ ВІРИ ТА ЗНАННЯ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ

2.1. Організація та методи емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження, організоване в межах даної кваліфікаційної роботи, спрямоване на експериментальну перевірку теоретичних положень, викладених у першому розділі, та на вивчення специфіки взаємозв'язку між когнітивними стилями, ціннісними орієнтаціями та творчим мисленням особистості в умовах невизначеності.

Метою емпіричного дослідження є визначення ролі та значущості синкретичності віри – як інтуїтивно-ціннісного компонента та знання – як раціонально-логічного компонента у формуванні творчого дивергентного мислення в учнів підліткового віку.

Відповідно до поставленої мети було сформульовано наступні завдання емпіричного дослідження:

- визначити рівень та проаналізувати структурні компоненти творчого мислення у досліджуваній вибірці: швидкість, гнучкість, оригінальність, розробленість;
- діагностувати домінуючий раціональний чи інтуїтивний когнітивний стиль особистості та ступінь їх інтеграції;
- вивчити систему ціннісних орієнтацій учнів, що виступає смисловою основою їхніх переконань та мотивації;
- визначити рівень толерантності особистості до ситуацій невизначеності;

- дослідити несвідомі емоційні стани та особистісні риси – тривожність, агресивність, що можуть впливати на прояви творчості;
- встановити та проаналізувати статистично значущі зв'язки між показниками синкретичності когнітивних стилів, толерантністю до невизначеності та рівнем розвитку творчого мислення;
- сформулювати практичні рекомендації, що до реалізації емоційно-діяльнісного трансформування стану індивіда шляхом синкретизації категорій віри та знання.

Зазначимо, що основою дослідження є вивчення найвищого рівня розвитку та гармонійної синкретичності обох когнітивних систем: раціональної – знання та інтуїтивної – віри є ключовою умовою для прояву високого рівня творчого мислення, особливо його оригінальності, в ситуаціях з браком інформації та невизначеністю. Учні з домінуванням лише одного когнітивного стилю, або виключно раціонального, або виключно інтуїтивного, демонструватимуть нижчі показники творчого потенціалу.

Емпіричне дослідження проводилося впродовж вересня 2025 року та складалося з трьох основних етапів: діагностичний, аналітичний, інтерпретаційний.

На діагностичному етапі реалізовано проведення групової та індивідуальної психодіагностики з використанням обраного комплексу методик. На цьому етапі було здійснено збір первинних емпіричних даних у вигляді заповнених бланків, анкет та малюнків.

На аналітичному етапі проведено кількісну та якісну обробку отриманих даних. Кількісна обробка включала підрахунок первинних балів, їх переведення у стандартні показники, відсотки, а також проведення статистичного аналізу, кореляційний та порівняльний аналіз, для перевірки гіпотези. Якісна обробка полягала в аналізі та інтерпретації даних проєктивних методик.

На інтерпретаційному етапі здійснено узагальнення та змістовна інтерпретація отриманих результатів, їх зіставлення з теоретичними положеннями, формулювання висновків та практичних рекомендацій.

У дослідженні взяли участь 50 учнів 9-х класів (9-Б та 9-В) Краматорської загальноосвітньої школи I-III ступенів №16. Вік досліджуваних становив 14-15 років, що відповідає старшому підлітковому віку. Гендерний склад вибірки: 28 дівчат (56%) та 22 хлопці (44%). Дана вибірка є репрезентативною для вирішення поставлених дослідницьких завдань, оскільки підлітковий вік є сенситивним періодом для формування ціннісних орієнтацій, когнітивних стилів та активного розвитку творчого потенціалу.

Для досягнення мети та перевірки гіпотези було сформовано комплексний психодіагностичний інструментарій, що дозволяє дослідити феномен синкретичності віри та знання з різних боків.

Для діагностики ключового залежного показника – творчого мислення – було обрано Тест творчого мислення Е. Торренса (адаптована фігурна батарея «Завершення картинок») [96]. Ця методика є валідною та надійною для оцінки ключових параметрів дивергентного мислення, що активізується саме в умовах невизначеності, якою є незавершені фігури.

Для операціоналізації поняття «синкретичність віри та знання» було використано Тест-опитувальник раціональності-інтуїтивності С. Епштейна, що дозволяє безпосередньо виміряти домінування або баланс двох когнітивних систем: раціональної – знання та досвідно-інтуїтивної – віра [49].

Оскільки прояв творчості відбувається у ситуації невизначеності, для вимірювання психологічної готовності діяти в таких умовах було застосовано Опитувальник толерантності до невизначеності Д. Маклейна (адаптація Є. Луковицької) [69].

Для глибокого аналізу категорії віри як системи особистісних переконань та смислів було використано Методику діагностики ціннісних орієнтацій М. Рокіча [95]. Вона дозволяє виявити ціннісне ядро особистості, що визначає її стратегічні життєві цілі та засоби їх досягнення.

Для виявлення несвідомих емоційних станів та захисних механізмів, що можуть блокувати або, навпаки, сприяти творчому процесу, було використано

проективну методику «Кактус» [63]. Вона дає змогу отримати якісні дані про рівень тривожності, агресивності та загальне відчуття себе у світі.

Так, обраний комплекс методик є валідним, надійним та взаємодоповнюючим. Він дозволяє зібрати різнопланову інформацію (кількісну та якісну, свідому та несвідому) та, шляхом порівняння й інтеграції результатів, зробити обґрунтовані висновки щодо умов формування творчого мислення в учнів підліткового віку.

2.2. Опис психодіагностичного інструментарію

Для діагностики рівня та структурних особливостей творчого мислення учнів як ключового компонента їхньої здатності діяти в ситуаціях невизначеності було обрано фігурну батарею тесту творчого мислення П. Торренса «Завершення картинок». Дана методика є одним із найбільш валідних та надійних інструментів для вимірювання креативності та широко використовується у психологічних дослідженнях для оцінки дивергентного мислення.

Мета застосування методики в межах даного дослідження полягала у кількісній та якісній діагностиці ключових характеристик творчого, дивергентного мислення, а саме: швидкості, продуктивності, гнучкості, оригінальності та розробленості ідей.

Стимульний матеріал методики являє собою стандартний бланк, на якому зображено десять незавершених фігур (стимулів). Завдання досліджуваного полягає у тому, щоб, відштовхуючись від кожного стимульного елемента, створити цілісний, змістовний та незвичайний малюнок. Процедура тестування проводилася у груповій формі.

Досліджуваним надавалась наступна інструкція: «Перед вами десять незавершених фігур. Спробуйте домалювати кожен фігуру так, щоб вийшов цікавий та незвичайний малюнок. Ваша уява допоможе вам створити щось

унікальне. До кожного завершеного малюнка придумайте, будь ласка, оригінальну назву та напишіть її поруч». Час виконання завдання був обмежений 10 хвилинами, що дозволяє оцінити не лише якість, але й швидкість генерації творчих ідей в умовах часового дефіциту.

Процедура опрацювання та інтерпретації результатів проводилася за чотирма ключовими показниками, що інтегрально характеризують творчий потенціал особистості.

- Швидкість, продуктивність – кількісний показник, що визначається за кількістю фігур, які учень встиг опрацювати та перетворити на змістовний малюнок за відведений час. Високий показник за цією шкалою свідчить про високу мотивацію до виконання завдання, легкість генерування ідей та достатній темп психічної діяльності.
- Гнучкість – показник, що відображає здатність особистості до легкого переключення між різними ідеями та категоріями образів. Він оцінюється за кількістю різних семантичних категорій, до яких належать створені малюнки, наприклад: люди, тварини, техніка, природа, предмети побуту, фантастичні істоти тощо. Висока гнучкість є ознакою рухливості мислення, тоді як низький показник може вказувати на його ригідність та тенденцію до застрягання на одній категорії образів.
- Оригінальність – ключовий показник творчого мислення, що оцінюється на основі статистичної рідкості відповіді у межах досліджуваної вибірки. Високі бали отримують нешаблонні, дотепні, унікальні ідеї, що зустрічаються вкрай рідко. Низькі бали, навпаки, отримують стереотипні, поширені відповіді, що свідчить про схильність до шаблонного мислення. В контексті нашого дослідження висока оригінальність є прямим індикатором творчого потенціалу особистості, що є особливо важливим для успішної діяльності в ситуації невизначеності.

- Розробленість – показник, що оцінює ступінь деталізації створеного малюнка, наявність суттєвих та другорядних додаткових елементів, фону, штрихування, об'єму тощо. Цей критерій демонструє здатність особистості не лише генерувати ідею, а й розвивати, збагачувати та вдосконалювати її. Високий рівень розробленості часто корелює з посидючістю та ретельністю учня, проте не завжди є прямо пов'язаним із високою оригінальністю.

Аналіз цих чотирьох показників у комплексі дозволяє отримати цілісне уявлення про рівень та якісну своєрідність дивергентного мислення кожного досліджуваного та вибірки в цілому.

Разом з тим, для вивчення змістовного наповнення особистісного компонента категорії віри, який в межах даного дослідження розглядається як система внутрішніх переконань, мотивації та життєвих прагнень, була використана методика діагностики ціннісних орієнтацій М. Рокіча. Цей інструментарій є класичним та надійним методом для дослідження ціннісно-мотиваційної сфери особистості, що дозволяє виявити її генеральну спрямованість та внутрішні регулятори поведінки.

Мета застосування методики полягала у вивченні ієрархічної системи термінальних та інструментальних цінностей учнів. В контексті дослідження ця система розглядається як операціоналізація поняття віри – стійких внутрішніх переконань особистості, що визначають її ставлення до світу, знань, творчості та невизначеності, і слугують опорою для прийняття рішень за умов недостатності зовнішньої інформації.

Дослідження проводилося в індивідуальній формі для забезпечення максимальної рефлексивності та ширості відповідей. Досліджуваному пропонувалися два набори карток. Перший набір містив 18 термінальних цінностей, що відображають переконання щодо кінцевої мети індивідуального існування. Другий набір містив 18 інструментальних цінностей, які висвітлюють переконання щодо бажаного способу поведінки чи якостей особистості.

Процедура роботи з кожним набором була ідентичною. Інструкція була наступною: «Уважно ознайомтеся з картками, на яких вказані цінності. Ваше завдання – проранжувати їх у порядку їхньої особистої значущості для вас, як принципів, якими ви керуєтеся у своєму житті. На перше місце поставте картку з найважливішою для вас цінністю, на друге – наступну за значущістю, і так далі до вісімнадцятого місця, на якому опиниться найменш значуща для вас цінність. Не поспішайте, вдумливо проаналізуйте свій вибір. Кінцевий результат має відображати вашу справжню життєву позицію.

Результатом виконання методики є побудова двох індивідуальних ієрархій – термінальних та інструментальних цінностей. Для аналізу загальних тенденцій у вибірці були розраховані середньогрупові ранги для кожної цінності.

В контексті дослідження синкретичності віри та знання інтерпретація результатів фокусувалася на наступних аспектах:

- аналіз цінностей саморозвитку та творчої самореалізації. Високі ранги термінальних цінностей, таких як творчість, пізнання, розвиток, активне діяльне життя, та інструментальних цінностей, як незалежність, сміливість у відстоюванні своєї думки, широта поглядів, розглядалися як маркер сильної внутрішньої віри. Така ціннісна структура вказує на внутрішню схильність особистості до пошуку, самоствердження та готовність діяти всупереч шаблонам, що є необхідною умовою для творчості;
- аналіз конформних та прагматичних цінностей. Переважання в ієрархії інструментальних цінностей, що відображають орієнтацію на зовнішні норми та правила, наприклад: вихованість, акуратність, виконавчість, відповідальність, може свідчити про домінування раціональної системи знання та меншу схильність до ризику і творчих проявів. Домінування прагматичних термінальних цінностей, наприклад – здоров'я, матеріально забезпечене життя, над цінностями розвитку також може вказувати на менш виражену орієнтацію на творчу діяльність;

- співвідношення цінностей. Ключовим моментом аналізу було не стільки домінування окремих цінностей, скільки їхній баланс. Аналізувалося, чи поєднує учень у своїй ієрархії цінності самореалізації з цінностями соціальної адаптації, що могло б свідчити про потенційну здатність до синкретичного поєднання внутрішніх поривань що корелюють з категорією віри із зовнішніми вимогами які корелюють з категорією знання.

Так, методика М. Рокіча дозволила операціоналізувати поняття віри через аналіз ціннісного ядра особистості, яке визначає її фундаментальне ставлення до знань, творчості та невизначеності.

Наразі, для дослідження емоційно-особистісної сфери учнів, зокрема несвідомих станів, рівня тривожності та агресивності, що можуть суттєво впливати на творчу продуктивність в умовах невизначеності, була застосована проєктивна малюнкова методика «Кактус». Перевага даної методики полягає в її непрямому характері, що дозволяє знизити рівень соціальної бажаності відповідей та отримати доступ до глибинних, менш усвідомлюваних аспектів особистості.

Мета застосування методики полягала в діагностиці емоційного стану, особистісних рис: імпульсивності, тривожності, агресивності, екстраверсії, інтроверсії та особливостей сприйняття учнем навколишнього світу і своєї взаємодії з ним. В контексті дослідження це дозволило виявити потенційні психологічні бар'єри: страх, високий рівень захисних механізмів, що можуть блокувати творчі імпульси.

Тестування проводилося у груповій формі. Кожному учню було видано стандартний аркуш паперу формату А4 та простий олівець. Інструкція була простою та відкритою: «Намалюйте, будь ласка, кактус – таким, яким ви його уявляєте».

Після завершення малюнкової частини дослідження, з метою уточнення та поглиблення інтерпретації, проводилася коротка постдіагностична бесіда, що включала наступні уточнювальні запитання: «Де росте цей кактус?», «Він

домашній чи дикий?», «Його можна помацати?», «Хтось за ним доглядає?». Відповіді учнів фіксувалися для подальшого якісного аналізу.

Аналіз малюнків проводився на основі якісної та кількісної оцінки графічних ознак за наступними ключовими критеріями:

- розташування та розмір малюнка. Ці параметри інтерпретувалися як показники самооцінки, рівня домагань та самовідчуття особистості у світі. Центральне розташування та середній розмір малюнка, свідчать про адекватну самооцінку та впевненість. Маленький розмір кактуса, особливо в нижній частині аркуша, вказує на невпевненість, тривожність та занижену самооцінку. Навпаки, великий розмір, що займає майже весь аркуш, є ознакою егоцентризму, тенденції до домінування або компенсаторної поведінки;
- характеристики голок. Цей елемент є найбільш інформативним маркером рівня та спрямованості агресії, а також особливостей захисних механізмів особистості. Багато довгих, гострих, щільно розташованих голок, можна інтерпретувати як ознаку високого рівня захисних механізмів, вираженої агресивності або оборонної, ворожої позиції щодо соціального оточення. Невелика кількість коротких голок, свідчить про відкритість, комунікабельність та відсутність вираженої агресивності. Заміна голок на крапки, рисочки або їх повна відсутність, вказує на інфантильність, незахищеність, вразливість або демонстративну доброзичливість;
- наявність додаткових елементів. Ці деталі надавали інформацію про емоційний фон, потреби та потенціал особистості. Квіти або плоди, близько 30% малюнків, варто розглядати як позитивний знак, що вказує на оптимізм, жіночність у дівчат, наявність творчого потенціалу та прагнення до саморозкриття. Квітучий кактус може бути метафорою творчої особистості, що розквітає навіть у несприятливих, колючих умовах. Інші кактуси або рослини поруч, свідчать про виражену потребу у спілкуванні та приналежності до групи. Образ домашнього кактуса у

горщику, вказував на потребу в турботі, захисті, певну залежність від сім'ї та відчуття безпеки в родинному колі. На противагу, дикі кактуси, частіше малювали учні, що цінують незалежність та самостійність;

- загальне враження та графічні ознаки. Оцінювалися також сила натиску, характер ліній, наявність штрихування, перекреслень. Сильний натиск та темні кольори можуть свідчити про тривожність.

Застосування даної методики дозволило отримати ціннісні якісні дані про те, як учень несвідомо сприймає ситуацію невизначеності – як ворожий чи нейтральний світ, а також які стратегії він використовує – захист чи розкриття потенціалу.

Здатність особистості конструктивно діяти в умовах браку інформації, новизни та неоднозначності є центральним елементом досліджуваного феномену. Для прямої діагностики цього конструкту було використано методику «Опитувальник толерантності до невизначеності» Д. Маклейна в адаптації Є. Луковицької. Цей інструментарій дозволяє виміряти готовність індивіда сприймати та функціонувати в ситуаціях, що не мають чіткої структури, заздалегідь визначених правил чи однозначних рішень.

Мета застосування опитувальника полягала у вимірюванні рівня толерантності, психологічної стійкості, учнів до нових, неоднозначних та невизначених ситуацій. Висока толерантність до невизначеності розглядається як важлива психологічна передумова для прояву творчого мислення, оскільки вона дозволяє особистості сприймати такі ситуації не як загрозу, а як виклик та джерело нових можливостей, що є необхідним для генерації оригінальних ідей.

Дослідження проводилося в груповій формі. Учням пропонувався бланк, що містив низку тверджень, які описують типові реакції: поведінкові, когнітивні, емоційні на ситуації з недостатньою інформацією або непередбачуваним результатом наприклад: «Мені подобається займатися вирішенням проблем, які не мають однозначної відповіді».

Завданням досліджуваного було оцінити, наскільки кожне твердження відповідає його типовій поведінці чи почуттям, використовуючи шкалу для

відповіді. Відповіді фіксувалися на бланку. Процедура обробки передбачає підрахунок сумарного бала за відповідями на всі пункти опитувальника відповідно до ключа.

На основі отриманого сумарного бала визначався рівень толерантності особистості до невизначеності. В межах даного дослідження, відповідно до отриманих даних, учні були розподілені на три умовні групи:

- високий рівень толерантності. Учні з цієї групи демонструють позитивне ставлення до нових, складних та неоднозначних завдань. Вони сприймають невизначеність як виклик та можливість для розвитку, не відчують значного дискомфорту за відсутності чітких інструкцій та схильні покладатися на власні сили та інтуїцію. Така психологічна стійкість є важливим особистісним ресурсом, що сприяє прояву творчості;
- середній рівень толерантності. Ця група, що є найчисельнішою у вибірці, характеризується амбівалентним ставленням до невизначеності. З одного боку, ці учні визнають цінність нового досвіду, але з іншого – відчують помірну тривогу та потребують певної структури і підтримки. Їхня поведінка в неоднозначних ситуаціях є ситуативною і залежить від багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів. Наявність потенціалу до розвитку цієї якості у більшості учнів є важливим висновком для подальшої психолого-педагогічної роботи;
- низький рівень толерантності. Учні цієї групи відчують виражений дискомфорт, тривогу та розгубленість у ситуаціях невизначеності. Вони демонструють прагнення до чіткості, порядку, єдиного правильного рішення та активно уникають завдань, які не мають чіткого алгоритму виконання. Низька толерантність до невизначеності може спричинити ригідність мислення, блокувати творчі імпульси та виступати значним психологічним бар'єром на шляху до самореалізації.

Попередній кореляційний аналіз, проведений в рамках первинної обробки даних, показав позитивний зв'язок між високим рівнем толерантності до

невизначеності та високими показниками оригінальності за тестом Торренса, що підтверджує теоретичну значущість даного конструкту для дослідження творчості.

Водночас, для безпосередньої діагностики центрального феномену дослідження – синкретичності віри та знання – було обрано тест-опитувальник раціональності-інтуїтивності, розроблений на основі двосистемної теорії обробки інформації С. Епштейна. Даний інструментарій дозволяє не лише визначити домінування одного з когнітивних стилів, але й оцінити ступінь їхнього балансу та гармонійної інтеграції, що є ключовим для перевірки основної гіпотези дослідження.

Зазначимо, що метою застосування методики є визначення домінуючого когнітивного стилю особистості – схильності покладатися на логічне, аналітичне мислення, що операціоналізована в дослідженні як раціональна система категорій знання, або на почуття, передчуття та цілісні враження, що операціоналізована у інтуїтивно-досвідній системі категорій віри, а також у вимірюванні ступеня їх інтеграції.

Процедура тестування полягала у пред'явленні учням бланка з низкою тверджень, що відображають довіру та схильність до використання раціональної або інтуїтивної системи у повсякденному житті. Досліджуваним пропонувалося оцінити ступінь своєї згоди з кожним твердженням за шкалою, наприклад: від 1 – зовсім не згоден до 5 – повністю згоден. Твердження, що належать до різних шкал, подавалися у змішаному порядку для уникнення установочних відповідей. Методика включає дві основні шкали: шкала раціональності та шкала інтуїтивності.

Так, шкала раціональності: вимірює схильність особистості до повільного, аналітичного, свідомого та вербального способу обробки інформації, що базується на логічних висновках та оперуванні фактами.

Наразі, шкала інтуїтивності: вимірює схильність до швидкого, автоматичного, несвідомого та холістичного способу обробки інформації, що відповідає за миттєві оцінки, передчуття – шосте чуття та творчі осяяння.

Обробка результатів полягала у підрахунку окремих сумарних балів за шкалами раціональності та інтуїтивності для кожного досліджуваного. На основі співвідношення цих балів вся вибірка була розподілена на чотири умовні групи, що відображають різні типи когнітивного функціонування:

- аналітики: група з високими показниками за шкалою раціональності та низькими за шкалою інтуїтивності. Ці учні схильні покладатися на логіку, факти та послідовний аналіз. Вони віддають перевагу структурованим завданням і можуть відчувати дискомфорт у ситуаціях, де потрібно діяти інтуїтивно, спираючись на неповні дані;
- інтуїтиви: група з високими показниками за шкалою інтуїтивності та низькими за шкалою раціональності. Учні цієї групи довіряють своїм почуттям, передчуттям та першим враженням. Вони добре справляються з творчими завданнями, проте можуть мати труднощі з послідовним плануванням та логічним обґрунтуванням своїх рішень;
- синтезатори: група з високими показниками за обома шкалами. Ці учні демонструють здатність гнучко використовувати обидва стилі мислення залежно від ситуації. Вони можуть як глибоко аналізувати проблему, так і довіряти своїй інтуїції, що є емпіричним проявом синкретичності віри та знання. Саме ця група, згідно з даними дослідження, показала найвищі середні бали за показниками оригінальності, за тестом Торренса, та толерантності до невизначеності;
- невпевнені: група з низькими показниками за обома шкалами. Учні цієї групи не демонструють вираженої довіри ні до логічного аналізу, ні до власної інтуїції. Це може свідчити про загальну когнітивну розгубленість, невпевненість, підвищену тривожність та труднощі у прийнятті рішень, особливо в нових та складних ситуаціях.

Виділення цих груп дозволило провести поглиблений порівняльний аналіз та перевірити центральну гіпотезу дослідження про те, що саме гармонійний розвиток обох когнітивних систем «синтезатори» є найважливішою передумовою для формування творчого мислення.

2.3. Методи математично-статистичної обробки даних

Для забезпечення об'єктивності, надійності та валідності висновків емпіричного дослідження було застосовано комплекс методів математично-статистичного аналізу. Обробка первинних даних, отриманих у ході психодіагностичного обстеження, проводилася за допомогою стандартного пакету статистичних програм IBM SPSS Statistics, що дозволило систематизувати дані та провести їх поглиблений аналіз.

Процедура статистичної обробки включала кілька етапів та методів, адекватних меті та завданням дослідження.

Первинна описова статистика. На першому етапі аналізу застосовувалися методи описової статистики для отримання узагальнених характеристик досліджуваної вибірки та первинної систематизації даних. Були обчислені наступні показники:

- відсоткові розподіли: використовувалися для аналізу якісних даних, зокрема, для визначення частоти прояву певних графічних ознак у методиці «Кактус», а також для розподілу досліджуваних на групи за рівнем толерантності до невизначеності – низький, середній, високий, та за домінуючим когнітивним стилем – аналітики, інтуїтиви, синтезатори, невпевнені;
- середні значення (M) та стандартні відхилення (SD): обчислювалися для кількісних змінних, таких як показники творчого мислення за тестом Е. Торренса – швидкість, гнучкість, оригінальність, розробленість та ранги цінностей за методикою М. Рокіча. Це дозволило отримати узагальнену картину щодо рівня розвитку творчості та ієрархії цінностей у вибірці в цілому.

Кореляційний аналіз. Для перевірки гіпотези про наявність взаємозв'язків між досліджуваними феноменами було застосовано кореляційний аналіз. З огляду на те, що не всі отримані дані мали нормальний розподіл, зокрема: рангові

дані методики М. Рокіча та кількісні показники проєктивних методик, було прийнято рішення використовувати коефіцієнт рангової кореляції Ч. Спірмена [86]. Цей непараметричний метод дозволяє оцінити статистичну залежність між двома змінними, вимірними в порядковій або кількісній шкалі. Зокрема, кореляційний аналіз застосовувався для:

- виявлення зв'язку між рівнем толерантності до невизначеності та показниками творчого мислення, особливо оригінальності;
- встановлення зв'язку між певними ціннісними орієнтаціями, наприклад, цінностями саморозвитку та рівнем креативності;
- аналізу зв'язків між показниками раціональності, інтуїтивності та творчими здібностями.

Порівняльний аналіз. Для перевірки центральної гіпотези дослідження про те, що саме синкретичність когнітивних стилів є умовою формування творчого мислення, було проведено порівняльний аналіз показників творчості у виділених групах – аналітиків, інтуїтивів, синтезаторів. Оскільки обсяг вибірок у групах був відносно невеликим, від 9 до 15 осіб та не було впевненості у нормальному розподілі даних, було обрано непараметричний U-критерій Манна-Уїтні [57]. Цей критерій є адекватним інструментом для порівняння двох незалежних вибірок за рівнем будь-якої кількісно вимірної ознаки. U-критерій Манна-Уїтні використовувався для попарного порівняння:

- показників оригінальності та гнучкості мислення у групі синтезаторів та групі аналітиків;
- показників оригінальності та гнучкості мислення у групі синтезаторів та групі інтуїтивів.

Це дозволило статистично підтвердити наявність значущих відмінностей у рівні творчого мислення між групами, що відрізняються за структурою когнітивних стилів.

Тож, обраний комплекс методів математичної статистики є адекватним дослідницьким завданням, дозволяє провести всебічний аналіз отриманих даних

та забезпечує високий рівень наукової обґрунтованості та достовірності висновків дипломної роботи.

Висновки до другого розділу

У другому розділі кваліфікаційної роботи було представлено та обґрунтовано програму, методи та організаційні засади емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення синкретичності віри та знання як умови формування творчого мислення у підлітковому віці.

Для вирішення поставлених завдань та перевірки основної гіпотези дослідження було розроблено та реалізовано комплексний методичний підхід, що поєднує кількісні та якісні методи збору даних, а також адекватні методи їх математично-статистичної обробки.

Було визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження. Описано організаційні аспекти, зокрема етапи проведення дослідження: діагностичний, аналітичний, інтерпретаційний та схарактеризовано вибірку, яка складалася з 50 учнів 9-х класів віком 14-15 років Краматорської ЗОШ I-III ст. №16 Краматорської міської ради Донецької області.

Обґрунтовано вибір комплексного психодіагностичного інструментарію, що складається з п'яти валідних та надійних методик. Кожен інструмент було підібрано для вирішення конкретного дослідницького завдання:

- Тест творчого мислення Е. Торренса був застосований для діагностики рівня та структури дивергентного мислення, що виступає ключовим залежним показником у дослідженні;
- Тест-опитувальник раціональності-інтуїтивності С. Епштейна дозволив безпосередньо операціоналізувати центральний конструкт дослідження – синкретичність – шляхом вимірювання балансу між раціональним та інтуїтивним когнітивними стилями;

- Опитувальник толерантності до невизначеності Д. Маклейна був використаний для вимірювання психологічної стійкості особистості до ситуацій з браком інформації, що є важливою передумовою для прояву творчості;
- Методика діагностики ціннісних орієнтацій М. Рокіча була застосована для глибокого аналізу смислового компонента віри через вивчення ієрархії термінальних та інструментальних цінностей особистості;
- Проективна методика «Кактус» дозволила здійснити якісний аналіз несвідомих емоційних станів – тривожності, агресивності, які можуть виступати як психологічні бар'єри або ресурси у творчому процесі.

Визначено та обґрунтовано методи математично-статистичної обробки даних. Для узагальнення та систематизації результатів використовувалися методи описової статистики для обчислення відсотків та середніх значень. Для встановлення статистичних залежностей між змінними було обрано коефіцієнт рангової кореляції Ч. Спірмена. Заради порівняння незалежних вибірок груп учнів з різними когнітивними стилями та перевірки гіпотези про наявність значущих відмінностей між ними було застосовано непараметричний U-критерій Манна-Уїтні.

Зазначимо, що розроблена програма емпіричного дослідження є логічно завершеною, комплексною та методологічно обґрунтованою. Обраний інструментарій є адекватним меті та завданням дослідження, а заплановані методи статистичного аналізу дозволяють провести всебічну перевірку висунутої гіпотези. Методологічний апарат, представлений у даному розділі, створює надійне підґрунтя для проведення аналізу та інтерпретації емпіричних даних, що будуть висвітлені у наступному розділі роботи.

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СИНКРЕТИЧНОСТІ ВІРИ ТА ЗНАННЯ НА ТВОРЧЕ МИСЛЕННЯ

3.1. Аналіз рівня та структурних компонентів творчого мислення підлітків

На першому етапі аналізу емпіричних даних було проведено оцінку рівня та структурних особливостей дивергентного мислення досліджуваних учнів за допомогою тесту творчого мислення П. Торренса фігурна батарея «Завершення картинок». Загалом, результати діагностики показали, що для вибірки в цілому характерний середній рівень розвитку творчого мислення з вираженою поляризацією за показником оригінальності, що є очікуваним для даної вікової групи та підтверджує неоднорідність вибірки за рівнем творчого потенціалу.

Узагальнені дані щодо розподілу учнів за рівнями розвитку дивергентного мислення, на основі інтегрального аналізу, з акцентом на показнику оригінальності, представлено в таблиці 3.1 та наочно проілюстровано на рисунку 3.1.

Таблиця 3.1. Розподіл досліджуваних за рівнями розвитку дивергентного мислення (за методикою П. Торренса)

Рівень розвитку	Кількість учнів (N=50)	Відсоток (%)
Високий	7	15%
Середній	33	65%
Низький	10	20%
Всього	50	100%

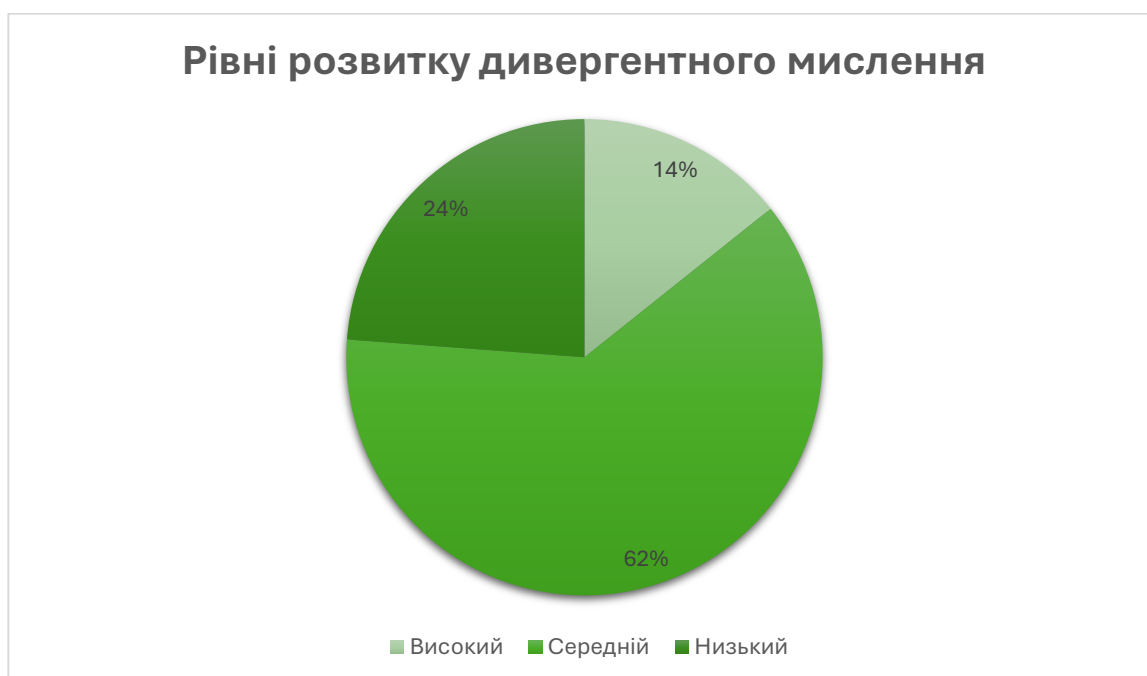

Рисунок 3.1. Розподіл учнів за рівнями розвитку дивергентного мислення

Детальний аналіз структурних компонентів дивергентного мислення дозволив отримати більш глибоке уявлення про особливості творчого потенціалу досліджуваних.

Швидкість мислення у вибірці виявилася на достатньо високому рівні. Більшість учнів, близько 85%, продемонстрували високу продуктивність, впоравшись із 8-10 фігурами із 10 запропонованих за відведений час. Це свідчить про високу мотивацію до виконання завдання, зацікавленість та достатній темп психічної діяльності, що є сприятливою передумовою для творчого процесу.

Гнучкість мислення характеризується як середня. В середньому учні використовували 4-5 різних семантичних категорій для створення малюнків людей тварин, предметів побуту, техніки, природи. Водночас спостерігалася тенденція до певної ригідності мислення, що проявлялася у застряганні на одній категорії образів у частини досліджуваних, що може свідчити про наявність певних когнітивних стереотипів.

Оригінальність виявилася найбільш варіативним та поляризованим показником у вибірці, що має ключове значення для нашого дослідження. Близько 15% учнів – 7 осіб, продемонстрували високий рівень оригінальності,

пропонуючи статистично рідкісні, нешаблонні, дотепні та неочевидні ідеї. Більшість досліджуваних, 65% – 33 учні, показали середній рівень, поєднуючи у своїх роботах як стандартні, поширені асоціації, так і елементи новизни. Решта, 20% учнів – 10 осіб, продемонстрували низький рівень оригінальності, даючи переважно стереотипні, шаблонні відповіді, що свідчить про схильність до конвергентного типу мислення.

Розробленість ідей також значно варіювалася. Було виявлено, що високий рівень розробленості деталей часто корелював із посидючістю та ретельністю учнів, проте не завжди був прямо пов'язаний з високою оригінальністю. В деяких випадках стереотипні ідеї були детально пропрацьовані, тоді як оригінальні залишалися на рівні схематичного нарису.

Зазначимо, що на основі аналізу, особливо за ключовим показником оригінальності, в данному дослідженні виділено три умовні групи учнів:

- група з високим рівнем розвитку дивергентного мислення (15%): характеризується здатністю генерувати унікальні, нешаблонні ідеї, що свідчить про високий творчий потенціал. Ця група є найбільш цікавою для подальшого аналізу особливостей їхніх когнітивних стилів та ціннісних орієнтацій;
- група з середнім рівнем розвитку дивергентного мислення (65%): найчисельніша група, яка демонструє нормативний для даного віку рівень творчих здібностей, поєднуючи елементи стандартного та оригінального мислення;
- група з низьким рівнем розвитку дивергентного мислення (20%): характеризується схильністю до стереотипного, шаблонного мислення, що може свідчити про наявність певних психологічних бар'єрів (наприклад, страх помилки, ригідність мислення, орієнтація на соціально схвалювані відповіді), які перешкоджають проявам креативності.

Підкреслимо, що аналіз рівня та структури творчого мислення підтвердив неоднорідність вибірки, що створює необхідну базу для подальшого

порівняльного аналізу та дослідження факторів, які зумовлюють високі показники творчості у підлітковому віці.

3.2. Дослідження системи ціннісних орієнтацій та емоційного стану учнів

З метою глибокого аналізу смислової основи особистості, що в межах даного дослідження розглядається як компонент віри, було проведено вивчення системи ціннісних орієнтацій досліджуваних за допомогою методики М. Рокіча. Аналіз дозволив виявити ієрархічну структуру термінальних та інструментальних цінностей, що визначають мотиваційну спрямованість та поведінкові стратегії підлітків. Нижче представлено аналіз середньогрупових рангів цінностей у досліджуваній вибірці.

Аналіз середньогрупових рангів термінальних цінностей показав, що ціннісна сфера підлітків переважно орієнтована на конкретні, прагматичні цілі особистого благополуччя, міжособистісні стосунки та майбутню професійну діяльність.

До першої п'ятірки найбільш значущих цінностей увійшли:

- фізичне та психічне здоров'я;
- щасливе сімейне життя;
- наявність вірних друзів;
- любов (духовна та фізична близькість);
- цікава робота.

Пріоритетизація цих цінностей свідчить про вікову норму для підліткового віку, де центральне місце посідають питання власного фізичного та психологічного благополуччя, побудови близьких стосунків та визначення майбутньої професійної траєкторії. Ця структура вказує на прагматичну спрямованість та фокус на конкретних, досяжних аспектах життя.

Важливо зазначити, що цінності, безпосередньо пов'язані з саморозвитком та творчою самореалізацією, такі як творчість, пізнання та активне діяльне життя, посіли місця у середній частині ієрархії (6-12 ранги). Це вказує на те, що дані цінності є значущими для досліджуваних, однак вони не домінують у загальній структурі і поступаються за важливістю цінностям особистого комфорту та стабільності.

На останніх місцях в ієрархії опинилися абстрактні та альтруїстичні цінності, такі як щастя інших та краса природи і мистецтва. Низький ранг цих цінностей може свідчити про певну егоцентричну спрямованість, характерну для даного віку, та меншу усвідомленість важливості загальнолюдських та естетичних аспектів буття.

Ієрархія інструментальних цінностей підтверджує тенденцію, виявлену при аналізі термінальних цінностей. Найбільш значущими цінностями-засобами учні визнали ті, що відображають морально-етичні норми та соціально схвалювані якості особистості.

До п'ятірки домінуючих інструментальних цінностей увійшли:

- чесність;
- вихованість;
- відповідальність;
- життєрадісність;
- самоконтроль.

Переважання цих конформних цінностей над цінностями самоствердження може вказувати на певну орієнтацію учнів на зовнішні норми та правила, що може слугувати як фактором успішної соціальної адаптації, так і потенційним обмеженням для проявів креативності та індивідуальності.

Такі інструментальні цінності, як незалежність, сміливість у відстоюванні своєї думки та широта поглядів, що безпосередньо пов'язані з творчою діяльністю та здатністю діяти в умовах невизначеності, отримали середні ранги.

Це, як і у випадку з термінальними цінностями, свідчить про їхню відносну значущість, але не домінуючу роль у структурі особистості.

На останніх місцях опинилися непримиренність до недоліків у собі та інших і високі запити. Це може вказувати на недостатньо розвинену рефлексивність, відсутність високих амбіцій або певну схильність до толерантності у міжособистісних стосунках.

Так, узагальнений аналіз ціннісної сфери досліджуваної вибірки підлітків показує, що їхня система цінностей є переважно прагматичною та соціально орієнтованою. Цінності особистого благополуччя, здоров'я та міжособистісних стосунків домінують над цінностями саморозвитку та творчості. Хоча творча самореалізація є значущою, вона не посідає провідного місця в загальній структурі, що може свідчити про недостатню усвідомленість творчості як важливої життєвої цінності на даному етапі розвитку. Це створює основу для подальшого аналізу того, як такий ціннісний профіль співвідноситься з різними когнітивними стилями та реальним рівнем творчих проявів.

Для поглибленого аналізу емоційної сфери та несвідомих особистісних тенденцій, що можуть впливати на прояв творчого потенціалу, було проведено якісний та кількісний аналіз результатів проєктивної методики «Кактус». Загальне враження від малюнків свідчить, що для переважної більшості досліджуваних, близько 80%, не є характерні виражені тривожні ознаки, такі як сильна штриховка, перекреслення, темні кольори. Це дозволяє охарактеризувати загальний емоційний фон у вибірці як переважно стабільний. Проте детальний аналіз ключових критеріїв виявив низку значущих особистісних особливостей.

За критеріями розташування та розміру малюнка було виявлено, що більшість учнів, близько 70%, мають адекватну самооцінку та рівень впевненості. Вони розташовували кактус у центрі аркуша, і малюнок мав середній розмір. Водночас у значної частини досліджуваних виявлено ознаки невпевненості та тривожності. Близько 20% учнів намалювали маленький кактус внизу аркуша, що може бути інтерпретовано як прояв невпевненості в собі, низької самооцінки та тривожності. Ще 10% малюнків були великими, займали

майже весь аркуш, що свідчити про егоцентризм, демонстративність або компенсаторну поведінку, спрямовану на приховування внутрішньої невпевненості.

Аналіз характеристик голок, як ключового індикатора агресивності, показав значну неоднорідність вибірки. У значної частини учнів, 35%, спостерігаються ознаки підвищеної психологічної захищеності та агресивності. Їхні малюнки містили багато довгих, гострих, щільно розташованих голок, що свідчить про високий рівень захисних механізмів та, можливо, оборонну або агресивну позицію щодо оточення. Це може бути реакцією на стресові фактори підліткового віку. Найбільша група учнів, 45%, зобразила кактуси з невеликою кількістю коротких голок, що вказує на відкритість, комунікабельність та відсутність вираженої агресії. У 20% досліджуваних голки були замінені на крапки, рисочки або були відсутні, що може свідчити про інфантильність, незахищеність або демонстративну доброзичливість.

Наявність додаткових елементів на малюнках надала цінну інформацію про ресурсний стан та потреби учнів.

У 30% малюнків були присутні позитивні символи, такі як квіти або плоди. Це є важливим діагностичним знаком, що вказує на оптимізм, прагнення до саморозкриття та наявність внутрішнього творчого потенціалу. Наявність цих елементів корелює з високими показниками за іншими методиками, зокрема з методикою творчого мислення, та підтверджує наявність ресурсного стану особистості.

Потреба у спілкуванні та приналежності до групи була виявлена у 25% учнів, які зобразили поруч інші кактуси або рослини.

Більшість досліджуваних, 60%, намалювали домашній кактус у горщику, що вказує на значну потребу в турботі, захисті та певну емоційну залежність від сім'ї. На противагу цьому, учні, що цінують незалежність, частіше малювали дикі кактуси.

Отже, аналіз результатів методики «Кактус» показує, що загалом емоційний фон у вибірці є стабільним. Проте у значної частини учнів, близько

35%, спостерігаються ознаки підвищеної психологічної захищеності та агресивності, що може бути реакцією на стреси підліткового віку і перешкоджати відкритому та творчому самовираженню. Водночас наявність у 30% учнів позитивних символів, таких як – квіти і плоди, підтверджує існування значного творчого потенціалу та ресурсного стану у частини вибірки. Учні з ознаками тривожності та невпевненості в малюнках, таких як – маленький розмір, слабкий натиск, частіше демонстрували низьку толерантність до невизначеності за іншими методиками, що вказує на зв'язок між емоційним станом та здатністю діяти в нових умовах.

3.3. Аналіз когнітивних стилів та рівня толерантності до невизначеності

Наступним етапом дослідження стало вивчення індивідуальних способів обробки інформації та ставлення учнів до ситуацій невизначеності. Ці характеристики є центральними для розуміння феномену синкретичності віри та знання і його впливу на творчість. Аналіз проводився за результатами тесту-опитувальника раціональності-інтуїтивності С. Епштейна та опитувальника толерантності до невизначеності Д. Маклейна.

За результатами тесту-опитувальника раціональності-інтуїтивності було проаналізовано співвідношення балів за шкалами Раціональність та Інтуїтивність, що дозволило розподілити досліджуваних на чотири умовні групи з різними когнітивними стилями. Кількісний розподіл учнів представлено у таблиці 3.2. Також надано графічне представлення даних на зображенні 3.2.

Таблиця 3.2. Розподіл досліджуваних за домінуючим когнітивним стилем (за методикою С. Епштейна)

Група	Характеристика	Кількість учнів	Відсоток (%)
Аналітики	Висока раціональність, низька інтуїтивність	15	30%
Інтуїтиви	Низька раціональність, висока інтуїтивність	15	30%
Синтезатори	Висока раціональність, висока інтуїтивність	11	22%
Невпевнені	Низька раціональність, низька інтуїтивність	9	18%
Всього		50	100%

Рисунок 3.2. Розподіл досліджуваних за домінуючим когнітивним стилем (за методикою С. Епштейна)

Як видно з таблиці, когнітивні стилі у вибірці розподілені відносно рівномірно, що підтверджує індивідуальні відмінності у способах обробки інформації. Групи аналітиків та інтуїтивів, по 30% кожна, які спираються переважно на один спосіб мислення, є найбільш чисельними. Група синтезаторів – 22%, яка характеризується здатністю гнучко використовувати як логічний аналіз, так і інтуїцію, являє собою емпіричний прояв феномену синкретичності і має ключове значення для перевірки гіпотези. Наявність значної групи невпевнених – 18%, які не демонструють вираженої довіри до жодного зі стилів, може свідчити про загальну невпевненість та труднощі у прийнятті рішень.

Результати діагностики за методикою Д. Маклейна дозволили оцінити рівень психологічної стійкості учнів до нових та неоднозначних ситуацій. Розподіл досліджуваних на три групи за рівнем толерантності до невизначеності представлено у таблиці 3.3. Зокрема, дані представлено у графічному поданні на рисунку 3.3.

Таблиця 3.3. Розподіл досліджуваних за рівнем толерантності до невизначеності (за методикою Д. Маклейна)

Рівень толерантності	Кількість учнів	Відсоток (%)
Високий	11	22%
Середній	27	54%
Низький	12	24%
Всього	50	100%

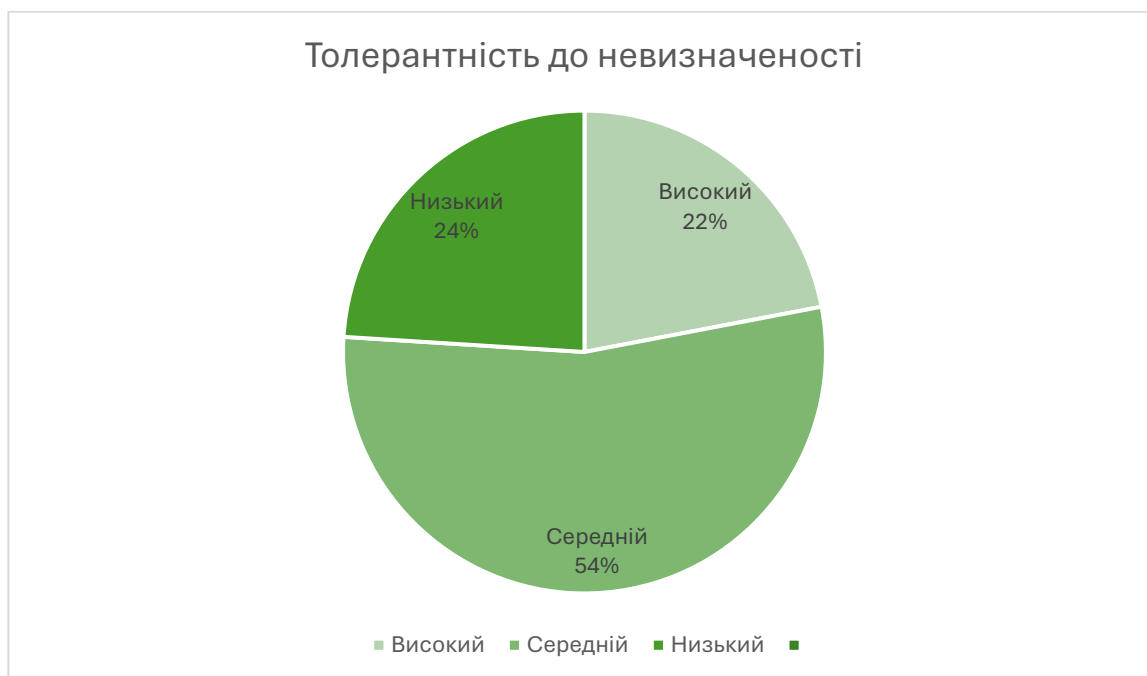

Рисунок 3.3. Розподіл досліджуваних за рівнем толерантності до невизначеності (за методикою Д. Маклейна)

Отримані дані свідчать, що більшість учнів вибірки – 54%, мають середній рівень толерантності до невизначеності. Це характеризує їхнє амбівалентне ставлення: з одного боку, вони визнають цінність нового досвіду, але з іншого – відчують помірну тривогу та потребують певної зовнішньої структури. Наявність такого значного потенціалу є важливим для подальшої розвивальної роботи.

Група з високим рівнем толерантності – 22%, демонструє позитивне ставлення до невизначеності, сприймаючи її як виклик та можливість для розвитку. Ці учні є психологічно стійкими та схильними покладатися на власні сили, що є сприятливою умовою для творчості.

Водночас існування значної групи учнів – 24%, з низьким рівнем толерантності є сигналом про наявність у них внутрішніх психологічних бар'єрів. Ці учні відчують виражений дискомфорт та тривогу в невизначених ситуаціях, прагнуть до чіткості та порядку, що може блокувати творчі імпульси та призводити до ригідних стратегій поведінки.

Отже, аналіз когнітивних стилів та толерантності до невизначеності виявив значну варіативність у способах обробки інформації та реагування на нові ситуації серед підлітків. Виділення груп синтезаторів та учнів з високим рівнем толерантності створює емпіричну базу для подальшого аналізу їхніх творчих показників та перевірки центральної гіпотези дослідження.

3.4. Аналіз взаємозв'язку синкретичності віри та знання з показниками творчого мислення у ситуації невизначеності

Ключовим завданням емпіричного дослідження було встановлення взаємозв'язку між здатністю особистості інтегрувати раціональні та інтуїтивні способи пізнання світу та її творчим потенціалом. Цей параграф присвячений аналізу отриманих статистичних залежностей між досліджуваними феноменами.

Першим кроком у перевірці основної гіпотези став аналіз взаємозв'язку між психологічною готовністю учнів діяти в нових, неоднозначних ситуаціях та рівнем розвитку їхнього дивергентного мислення. Теоретично передбачалося, що високий рівень толерантності до невизначеності, тобто здатність сприймати неоднозначність як виклик, а не загрозу, є необхідною передумовою для генерації оригінальних, нешаблонних ідей.

Для перевірки цього припущення було проведено кореляційний аналіз між сумарним показником за «Опитувальником толерантності до невизначеності» Д. Маклейна та основними показниками тесту творчого мислення П. Торренса – швидкості, гнучкості, оригінальності, розробленості. З огляду на характер розподілу даних було використано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.

Результати кореляційного аналізу підтвердили наявність статистично значущого позитивного зв'язку між рівнем толерантності до невизначеності та показником оригінальності дивергентного мислення.

Цей результат є емпіричним свідченням того, що учні, які демонструють вищий рівень психологічної стійкості до невизначених ситуацій, схильні пропонувати більш унікальні, статистично рідкісні та нешаблонні ідеї при вирішенні творчих завдань. Вони менше бояться помилитися, не прагнуть до єдиної, правильної відповіді, що дозволяє їм виходити за межі стереотипних асоціацій та генерувати оригінальний творчий продукт.

Натомість, учні з низьким рівнем толерантності, які відчувають тривогу та дискомфорт в неоднозначних умовах, демонструють нижчі показники оригінальності. Їхнє прагнення до чіткості, порядку та передбачуваності блокує творчі імпульси та сприяє вибору безпечних, але шаблонних рішень.

Зв'язки між толерантністю до невизначеності та іншими показниками творчості – швидкістю, гнучкістю та розробленістю – виявилися статистично незначущими. Це дозволяє зробити висновок, що толерантність до невизначеності впливає не стільки на продуктивність чи деталізацію творчої діяльності, скільки саме на її якісну унікальність та інноваційність.

Отже, отримані дані підтверджують, що психологічна стійкість до невизначеності є важливим особистісним ресурсом та однією з ключових умов, що сприяють прояву оригінальності мислення у підлітковому віці. Це створює міцну основу для подальшого аналізу ролі когнітивних стилів у цьому процесі.

Для безпосередньої перевірки центральної гіпотези дослідження про те, що саме синкретичність, як гармонійний баланс, віри та знання є умовою формування творчого мислення, було проведено порівняльний аналіз показників дивергентного мислення в чотирьох групах учнів, виділених на основі їхнього домінуючого когнітивного стилю: аналітиків, інтуїтивів, синтезаторів та невпевнених. Порівняння проводилося за ключовими показниками тесту П. Торренса: швидкістю, гнучкістю та, що найважливіше, оригінальністю.

Для встановлення статистичної значущості відмінностей між групами було використано непараметричний U-критерій Манна-Уїтні [57]. Узагальнені середні показники творчого мислення для кожної групи представлено в таблиці 3.4.

Також, для наочності даних, було представлено графічне відображення у вигляді діаграми на зображенні 3.4.

Таблиця 3.4. Середні показники компонентів творчого мислення у групах з різними когнітивними стилями

Показник	«Аналітики» (N=15)	«Інтуїтиви» (N=15)	«Синтезатори» (N=11)	«Невпевнені» (N=9)
Швидкість	Середній	Середній	Високий	Низький
Гнучкість	Низький	Середній	Високий	Низький
Оригінальність	Низький	Середній	Найвищий	Найнижчий
Розробленість	Високий	Низький	Середній	Низький

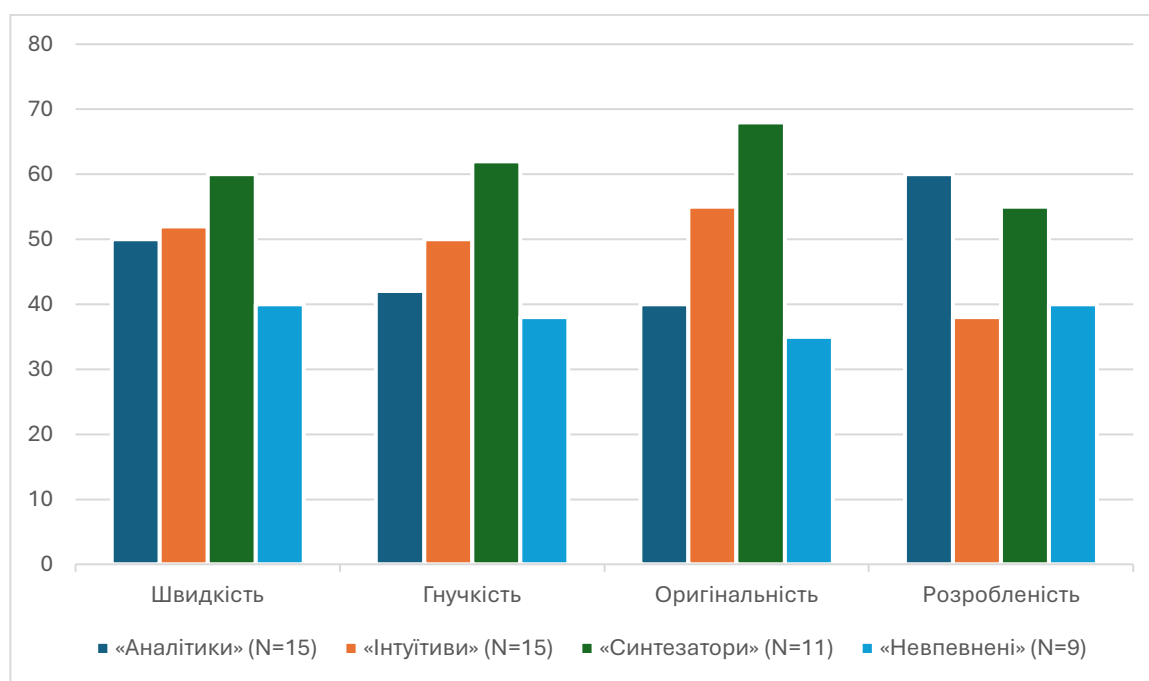

Рисунок 3.4. Порівняння середніх показників творчого мислення у групах з різними когнітивними стилями

Аналіз отриманих результатів дозволив виявити чіткі та статистично значущі відмінності між групами.

Група синтезаторів, яка характеризується високим рівнем розвитку як раціональної, так і інтуїтивної когнітивних систем, продемонструвала найвищі середні показники за шкалою оригінальності. Цей результат є центральним емпіричним підтвердженням основної гіпотези дослідження. Саме здатність гнучко перемикатися між логічним аналізом та інтуїтивними осяяннями, інтегрувати їх у цілісний процес, дозволяє учням цієї групи виходити за межі стереотипів та генерувати найбільш унікальні та нешаблонні ідеї. Також ця група показала високі показники гнучкості та швидкості мислення.

Група інтуїтивів посіла друге місце за показником оригінальності. Їхня схильність довіряти своїм почуттям та передчуттям сприяє творчості, проте відсутність розвиненої раціональної опори може призводити до труднощів із послідовним аналізом та плануванням, що обмежує їхній потенціал порівняно з синтезаторами. Для цієї групи характерні середні показники гнучкості та низькі показники розробленості, що може свідчити про імпульсивний, але не завжди деталізований характер їхньої творчості.

Група аналітиків, навпаки, продемонструвала низькі показники оригінальності та гнучкості. Їхня опора виключно на логіку, факти та структуровані підходи, хоч і є ефективною у вирішенні конвергентних завдань, стає перешкодою у ситуаціях невизначеності, які вимагають виходу за межі відомого. Для цієї групи характерний високий рівень розробленості, що свідчить про їхню ретельність та здатність деталізувати навіть шаблонні ідеї, але не генерувати нові.

Найнижчі показники за всіма компонентами творчого мислення були зафіксовані у групі невпевнених. Відсутність довіри як до раціонального аналізу, так і до власної інтуїції призводить до когнітивної розгубленості, тривожності та нездатності ефективно діяти в умовах невизначеності. Це блокує будь-які творчі прояви та призводить до найнижчих результатів.

Результати порівняльного аналізу повністю підтверджують гіпотезу дослідження: не домінування одного когнітивного стилю, а саме їх гармонійна синкретичність є найважливішою умовою для формування високого рівня

творчого мислення. Група синтезаторів, що є емпіричною моделлю такої інтеграції, статистично значуще перевершує інші групи за ключовим показником творчості – оригінальністю. Це свідчить про те, що розвиток здатності особистості гнучко поєднувати логіку та інтуїцію є центральним завданням у формуванні творчої особистості, здатної ефективно діяти в сучасному мінливому світі.

Висновки до третього розділу

Аналіз результатів емпіричного дослідження дозволив отримати комплексні дані щодо особливостей творчого мислення, ціннісних орієнтацій, когнітивних стилів та емоційного стану учнів підліткового віку, а також встановити зв'язки між цими феноменами. Узагальнення отриманих результатів дає змогу сформулювати наступні висновки.

Загальний рівень розвитку дивергентного мислення у досліджуваній вибірці характеризується як середній, однак зі значною поляризацією за показником оригінальності. Виділено три групи учнів: з високим (15%), середнім (65%) та низьким (20%) рівнем творчого мислення, що підтверджує неоднорідність вибірки за творчим потенціалом та створює об'єктивну основу для порівняльного аналізу.

Ціннісна сфера підлітків переважно має прагматичну та соціально-конформну спрямованість. В ієрархії цінностей домінують цілі особистого благополуччя – здоров'я, щасливе сімейне життя, любов, а також інструментальні якості, що відображають соціальні норми – чесність, вихованість, відповідальність. Цінності саморозвитку та творчості не є домінуючими для вибірки в цілому, посідаючи середні ранги. Емоційний стан більшості учнів є стабільним, проте у значної частини – 35%, виявлено ознаки підвищеної агресивності та захисних механізмів, що може виступати психологічним бар'єром для творчого самовираження.

Аналіз когнітивних стилів показав відносно рівномірний розподіл учнів на групи аналітиків – 30%, інтуїтивів – 30%), синтезаторів – 22%) та невпевнених – (18%). Більшість учнів – 54%, мають середній рівень толерантності до невизначеності, при цьому існують значні групи як з високим – 22%, так і з низьким рівнем – 24%, що свідчить про різне ставлення підлітків до ситуацій з браком інформації.

Встановлено статистично значущий позитивний зв'язок між рівнем толерантності до невизначеності та показником оригінальності творчого мислення. Це підтверджує, що психологічна стійкість до неоднозначних ситуацій є важливою особистісною передумовою, яка сприяє генерації унікальних, нешаблонних ідей.

Порівняльний аналіз творчих показників у групах з різними когнітивними стилями надав ключове підтвердження гіпотезі. Група синтезаторів, що характеризується гармонійним поєднанням високого рівня раціональності та інтуїтивності, продемонструвала статистично значуще вищі показники оригінальності та гнучкості мислення порівняно з групами аналітиків та інтуїтивів. Найнижчі показники були зафіксовані у групі невпевнених.

Якісний аналіз ціннісних профілів учнів з високим рівнем оригінальності виявив їхню якісну відмінність від середньогрупових показників. Для креативних підлітків характерний значно вищий ранг термінальних цінностей саморозвитку – творчість, пізнання, та інструментальних цінностей самоствердження – незалежність, сміливість у відстоюванні своєї думки.

Варто зазначити, основна гіпотеза дослідження знайшла своє повне емпіричне підтвердження. Отримані результати доводять, що ключовою умовою формування творчого мислення у підлітків в ситуаціях невизначеності є не домінування одного когнітивного стилю – раціонального – знання чи інтуїтивного – віра; а саме їх синкретичність, гармонійна інтеграція та здатність гнучко використовувати обидві системи. Ця здатність до синкретизму тісно пов'язана з високим рівнем толерантності до невизначеності та спирається на ціннісну структуру особистості, де домінують цінності саморозвитку та самоствердження.

ВИСНОВКИ

У представленій кваліфікаційній роботі на засадах системного та міждисциплінарного підходів здійснено комплексне теоретичне узагальнення та запропоновано нове науково обґрунтоване вирішення актуального завдання сучасної психології, яке полягає у розкритті психологічних особливостей, структурно-функціональних компонентів та динамічних механізмів впливу феномену синкретичності віри та знання на генезу творчого мислення особистості. Дослідження проведено з урахуванням специфіки функціонування психіки в умовах перманентної екзистенційної невизначеності, спричиненої глобальними викликами та реаліями воєнного часу. Доведено, що інтеграція раціонально-логічного пізнання, яке реалізовано у категорії знання, та інтуїтивно-ціннісного ставлення, що втілено у категорії віри, виступає не як регресивне злиття, а як конструктивна метакогнітивна стратегія, що забезпечує адаптацію та креативну самореалізацію молоді. Результати проведеного теоретико-емпіричного дослідження дають підстави сформулювати наступні науково-методологічні висновки, щодо ролі синкретичності віри та знання, як екзистенціалів людського буття, у творчому трансцендуванні особистості в умовах психологічної невизначеності.

Так, в роботі здійснено ґрунтовний психолого-філософський аналіз категорій віри та знання, що дозволило переосмислити їхню традиційну дихотомію та протиставлення в контексті постнекласичної наукової парадигми. Наразі, встановлено, що в сучасній психологічній науці віра та знання розглядаються не як антагоністичні поняття, а як комплементарні когнітивно-сміслові системи осягнення реальності, які перебувають у діалектичній єдності. Варто відзначити, що спираючись на положення когнітивно-експерієнціальної самотеорії, категорію знання операціоналізовано як раціонально-аналітичну систему, що відповідає за логічну обробку інформації, оперування фактами, дискурсивним мисленням та верифікацією даних. Водночас, категорію віри визначено як інтуїтивно-досвідну систему, яка забезпечує цілісне бачення

ситуації, що відображає емоційний резонанс, епістемічну довіру до власних передчуттів та мотиваційну готовність діяти без повних даних. Теоретично доведено, що саме синкретичність, яка втілюється у гармонійній інтеграції та взаємопроникненні цих систем, й забезпечує цілісність світосприйняття особистості і виступає необхідним фундаментом для продукування нових смислів, долаючи обмеженість суто раціонального або суто ірраціонального підходів.

Разом з тим, у кваліфікаційній роботі визначено психолого-педагогічні засади розуміння творчості в умовах сучасних суспільних викликів. З'ясовано, що творчість є не лише окремою когнітивною здібністю чи навичкою, а й фундаментальним екзистенційним способом буття, механізмом самоактуалізації, що дозволяє особистості долати ентропію хаосу та адаптуватися до змін. Так, охарактеризовано сучасний стан екзистенційної невизначеності як амбівалентне середовище, що може виступати для особистості як джерелом деструктивної тривоги, так і простором можливостей для розвитку. Встановлено, що ключовим психологічним предиктором творчої самореалізації в таких умовах є толерантність до невизначеності – особистісна властивість, яка дозволяє сприймати нові та складні ситуації як виклик. Доведено, що формування цієї толерантності забезпечується саме синергією віри, яка виконує векторну функцію, надає сміливість та мотивацію, та знання що реалізує інструментальну функцію, надаючи засоби для реалізації задуму.

У роботі обґрунтовано доцільність використання комплексного методичного інструментарію, який дозволив реалізувати системний підхід до діагностики досліджуваного феномену та забезпечити високу валідність результатів. Застосування стандартизованих методик: тест творчого мислення Е. П. Торренса, опитувальник раціональності-інтуїтивності С. Епштейна, шкала толерантності до невизначеності Д. Маклейна, методика ціннісних орієнтацій М. Рокіча у поєднанні з проєктивною методикою «Кактус» дозволило отримати багатовимірні дані. Такий підхід дав змогу охопити складові творчого потенціалу підлітків: когнітивні – відображення структури мислення; аксіологічні – втілення

ціннісного ядра віри; поведінкові – реалізації стратегії дій та емоційні – відбиття несвідомих станів. Це сприяло забезпеченню об'єктивності висновків.

Було емпірично досліджено рівень та структурні компоненти творчого мислення на вибірці сучасних підлітків. Виявлено, що загальний рівень розвитку дивергентного мислення є переважно середнім, проте спостерігається значна поляризація вибірки за показником оригінальності, що свідчить про суттєву диференціацію творчого потенціалу в цьому віці. Так аналіз ціннісної сфери за М. Рокічем засвідчив домінування в учнівському середовищі прагматичних та соціально-конформних цінностей – матеріального благополуччя і старанності. Водночас у групі висококreatивних учнів зафіксовано статистично значущу вищу пріоритетність цінностей саморозвитку, внутрішньої свободи – сміливості у поглядах, творчості та пізнання. На підставі проєктивної методики було проведено діагностику емоційного стану. Так, вдалось виявити, що наявність прихованої тривожності та високого рівня агресивності корелює зі зниженням продуктивності творчого пошуку, ригідністю мислення та схильністю до стереотипних рішень. Це підтверджує блокуючий вплив негативних емоційних станів на креативність.

У процесі дослідження було виявлено та описано типологію когнітивної організації особистості на основі аналізу балансу раціональної та інтуїтивної систем. Наразі, виокремлено чотири групи досліджуваних: аналітики, у яких простежується домінування раціональності при пригніченні інтуїції; інтуїтиви, що визначаються домінуванням інтуїції при слабкому раціональному контролі; невпевнені, в яких наявні низькі показники розвитку обох систем; та синтезатори, що мають високий рівень розвитку та інтеграції обох систем. Встановлено, що рівень толерантності до невизначеності є найвищим у групі синтезаторів та інтуїтивів, що дозволяє їм ефективніше діяти в ситуаціях з відсутністю алгоритмів. Натомість представники груп аналітиків та невпевнених демонструють низьку толерантність, схильність до передчасного когнітивного закриття, уникнення неоднозначних ситуацій та підвищену тривожність при необхідності діяти без чітких інструкцій.

У процесі кваліфікаційного дослідження було встановлено характер та силу впливу синкретичності віри та знання на показники творчого мислення. Зазначимо, що проведений порівняльний аналіз, із використанням U-критерію Манна-Уїтні, дозволив статистично підтвердити висунуту гіпотезу: група синтезаторів, яка демонструє здатність до синкретичного поєднання раціонального аналізу та інтуїтивного осяяння, має статистично значущі вищі показники за ключовими параметрами креативності: оригінальністю – здатність продукувати нестандартні ідеї, та гнучкістю – здатність змінювати стратегії. Водночас, доведено, що ізолюване домінування раціональної системи у формі чистого знання, призводить до шаблонності рішень та низької оригінальності, а домінування лише інтуїтивної системи у формі сліпої віри призводить до низької розробленості та деталізації ідей. Підкреслимо, що найнижчі показники творчості зафіксовано у групі невпевнених, де дефіцит і віри і знання унеможлиблює продуктивний творчий процес.

Узагальнюючи теоретичні та емпіричні результати дослідження, можна стверджувати, що синкретичність віри та знання виступає не просто ситуативним поєднанням двох когнітивних процесів, а ефективною метакогнітивною стратегією вищого порядку, яка дозволяє особистості продуктивно трансформувати стан екзистенційної невизначеності з джерела деструктивного стресу та тривоги у потужний ресурс для творчості.

Наразі, доведено, що у цій діалектичній єдності віра – як інтуїтивно-досвідна система, виконує функцію психологічної опори та енергетичного драйвера. Вона забезпечує відчуття онтологічної безпеки, надає сміливість висувати нестандартні гіпотези, діяти в умовах дефіциту інформації та долати страх помилки, який часто блокує креативний процес. Натомість знання – як раціонально-аналітична система, надає необхідні когнітивні інструменти для критичного осмислення інсайтів, їх логічної верифікації, структурування та операціоналізації творчого задуму в реальний продукт. Саме синергетичний ефект взаємодії цих систем дозволяє уникати крайнощів – як безплідного фантазування, так і ригідного догматизму.

Отримані результати відкривають широкі перспективи для практичного застосування у сфері вікової та педагогічної психології, зокрема для розробки та впровадження інноваційних психокорекційних і розвивальних програм. Дані програми мають бути спрямовані на гармонізацію когнітивних стилів підлітків, формування навичок рефлексії власного мислення, підвищення рівня толерантності до невизначеності та розвиток творчої стійкості – креативної резильєнтності. Це набуває особливої актуальності в умовах кризового сьогодення та воєнного стану, коли здатність молодого покоління конструктивно мислити та діяти в непередбачуваних обставинах стає запорукою не лише особистісного благополуччя, а й відновлення та розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксіогенез обдарованої особистості в освітньому просторі : Монографія / О. Л. Музика та ін. Київ : Вид. дім «Слово», 2020. 161 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723153> (дата звернення: 13.01.2026).
2. Біла І. М., Копилова С. В. Психологічні особливості прояву когнітивних стилів особистості. *Habitus*. 2024. № 57. С. 343–347. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.57.59> (дата звернення: 13.01.2026).
3. Долга О. Д. Дизайн-мислення: методологічний вимір культуротвірності. *Неперервна освіта для сталого розвитку: філософсько-теоретичні контексти та педагогічна практика*. Дніпро, 2019. С. 122–125.
4. Долга О. Д. Екзистенціальна методологія співвідношення віри та знання за К. Ясперсом. *Мультіверсум: філософський альманах*. Київ, 2016. С. 111–123. URL: <https://multiversum.com.ua/index.php/journal/article/view/91/77> (дата звернення: 16.12.2025).
5. Долга О. Д. Знання як інтенція духовних вимірів людського буття за Карлом Ясперсом. *Наука, релігія, суспільство*. 4-те вид. Донецьк, 2002. С. 164–172.
6. Долга О. Д. Криза ідентичності та ерзац існування. *Людина, суспільство, комунікативні технології*. Харків-Лиман, 2016. С. 250–252.
7. Долга О. Д. Культурологічна перспектива в філософії К. Ясперса. *Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття*. Київ, 2015. С. 93–96.
8. Долга О. Д. Культурологічні основи національної самоідентифікації та саморепрезентації особистості. *Сучасні проблеми національно – патріотичного виховання*. Краматорськ, 2015. С. 78–80.
9. Долга О. Д. Методологічні інструменти синкретичного феномену віри та знання в освітньому просторі Нової української школи.

Проектування індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагога в контексті концепції «освіта впродовж життя». Краматорськ-Вінниця, 2020. С. 207–208. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi65/0048192.pdf#page=208> (дата звернення: 16.12.2025).

10. Долга О. Д. Онтологічні основи людської трансценденції у філософії К. Ясперса. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Людина у світі духовної культури»*. Київ, 2002. С. 15–17.
11. Долга О. Д. Проблема віри як феномена людського буття. *Філософія, культура, життя*. Дніпропетровськ, 2005. С. 212–220.
12. Долга О. Д. Проблема інтерпретації як феномену людського буття у філософії К. Ясперса. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2-ге вид. Донецьк, 2005. С. 153–164. URL: http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/2_2005/articles/stat44.html (дата звернення: 16.12.2025).
13. Долга О. Д. Проблема комунікації у філософії Карла Ясперса. *Наука, релігія, суспільство*. 3-тє вид. Донецьк, 2003. С. 339–347.
14. Долга О. Д. Проблема розуміння шифрограми феномену знання за філософією Карла Ясперса. *Наука, релігія, суспільство*. 2-ге вид. Донецьк, 2004. С. 229–237.
15. Долга О. Д. Синкретизація критичного та емоційного мислення у технології «автентичної інтерпретації». *Неперервна освіта для сталого розвитку: філософсько-теоретичні контексти та педагогічна практика*. Дніпро, 2021. С. 17–19. URL: <https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2024/06/v-03-01.pdf> (дата звернення: 16.12.2025).
16. Долга О. Д. Синкретизація онтологічних координат людини кіберсуспільства. *Період інформаційних процесів в світовій науці: задачі та виклики*. Вінниця, 2024. С. 381–382. URL: <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/988> (дата звернення: 16.12.2025).

17. Долга О. Д. Співвідношення віри та знання в філософії К. Ясперса: історико-філософський дискурс : дис. ... д-ра філософії в галузі філософії : 09.00.05. Дніпро, 2017. 245 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Dolha_Olha/Spivvidnoshennia_viry_ta_znanni_a_v_filosofii_K_Yaspersa_istoryko-filosofskiyi_dyskurs.pdf (дата звернення: 16.12.2025).
18. Долга О. Д. Співвідношення віри та знання, як транспарадигмальна технологія навчання. *Інноваційні технології навчання обдарованої молоді*. Київ, 2013. С. 20–28.
19. Долга О. Д. Технологія «Автентичної інтерпретації», як методологія формування культуротвірної, конкурентоспроможної, здатної до самоідентичності особистості. *Матеріали сьомого міжнародного фестивалю педагогічних інновацій*. Черкаси, 2015. С. 92–94.
20. Долга О. Д. Трансцендентна етика співвідношення віри та знання в філософії К. Ясперса. *Людина, суспільство, комунікативні технології*. Харків-Лиман., 2015. С. 218–223.
21. Долга О. Д. Трансцендуючий інтелект та виклики віртуального освітнього простору. *Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії*. Київ, 2022. С. 430–432. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733715/1/Електрон_Блок_Тези_Форум.pdf (дата звернення: 16.12.2025).
22. Долга О. Д. Феномен організаційної функції знання за філософією К. Ясперса. *Мультиверсум: філософський альманах*. 45-те вид. Київ, 2005. С. 70–79.
23. Малімон Л., Пархоменко В. Ресурси резильєнтності осіб з травматичним досвідом. *Psychological Prospects Journal*. 2024. № 43. С. 132–142. URL: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2024-43-mal> (дата звернення: 15.12.2025).
24. Моляко В. О. Адаптивно-конструктивна трансформація стратегічного мислення суб'єкта в умовах полімодальної інформаційної

- невизначеності. *Психологічні проблеми творчості*. 2022. С. 7–17. URL: https://eprints.zu.edu.ua/38818/1/Моляко_Матеріали%20XXII%20Міжна%20родної%20науково-практичної%20конференції%2023.07.2022.pdf (дата звернення: 16.12.2025).
25. Моляко В., Третяк Т., Латиш Н. Дослідження ролі суб'єктивних орієнтирів у процесі творчого мислення учнів за умов інформаційної невизначеності. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2024. № 3. С. 37–43. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-2024-3-6> (дата звернення: 13.01.2026).
26. Павленко О. Особливості прийняття рішень особистістю в умовах катастрофи та ситуаційної невизначеності. *VII Міжнародна науково-практична конференція «Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології»*, м. Київ, 11 берез. 2022 р. / ред. Ю. Швалба. Київ, 2022. С. 47–49. URL: https://psy.knu.ua/index.php?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=1040&id=3199&Itemid=1000000000000 (дата звернення: 13.01.2026).
27. Перцептивно-мисленнєві стратегії творчого конструювання інформаційних систем у навчальній та трудовій діяльності: Монографія / В. Моляко та ін. Київ: Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2018. 194 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712092> (дата звернення: 13.01.2026).
28. Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях: Монографія / В. Моляко та ін. м. Київ: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2012. 212 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1500> (дата звернення: 13.01.2026).
29. Сніжна М. Тривожність та криза творчості: вплив штучного інтелекту на образотворчо обдарованих підлітків під час війни. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*. 2024. № 10(52). URL:

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-10\(52\)-1235-1244](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-10(52)-1235-1244) (дата звернення: 13.01.2026).

- 30.Талєб Н. Н. Антикрихкість: речі, які виграють від безладу. Златая Артель, 2018. 400 с.
- 31.Титаренко Т. М. Person's life changing after trauma: a narrative analysis. *Person's life changing after trauma: a narrative analysis Personality in society: psychological mechanisms of activity: collective monograph*. 2020. С. 139–154. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-209-1/139-154> (дата звернення: 15.12.2025).
- 32.Акинбодє Е. Jean-Paul Sartre's Existential Freedom: A Critical Analysis. *International Journal of European Studies*. 2023. URL: <https://doi.org/10.11648/j.ijes.20230701.13> (дата звернення: 17.12.2025).
- 33.Акопов G. V. The Development of Consciousness in Children Through the Lens of L.I. Bozhovich's Psychological System. *Cultural-Historical Psychology*. 2019. Т. 15, № 2. С. 72–78. URL: <https://doi.org/10.17759/chp.2019150208> (дата звернення: 15.12.2025).
- 34.Alldredge C. T., Elkins G. R. Adaptive Experiential Theory of Hypnosis. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*. 2023. С. 1–11. URL: <https://doi.org/10.1080/00207144.2023.2226178> (дата звернення: 15.12.2025).
- 35.Amelina V. Transformation of Life Strategies of Ukrainian Youth in The Conditions of War. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*. 2023. № 27(1). С. 5–14. URL: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-1-5-14> (дата звернення: 15.12.2025).
- 36.Antoci D. Value Orientations in Education System: Approach, Interpretation, and Formation. *World Lumen Congress 2021*. 2021. № 17. С. 6–25. URL: <https://doi.org/10.18662/wlc2021/02> (дата звернення: 15.12.2025).

37. Ayman-Nolley S. Vygotsky's perspective on the development of imagination and creativity. *Creativity Research Journal*. 1992. Т. 5, № 1. С. 77–85. URL: <https://doi.org/10.1080/10400419209534424> (дата звернення: 15.12.2025).
38. Baburaj S., Marathe G. M. Meaning in life through work: A cognitive-experiential self-theory (CEST) perspective. *Organizational Psychology Review*. 2023. С. 204138662311661. URL: <https://doi.org/10.1177/20413866231166151> (дата звернення: 15.12.2025).
39. Baer J. How divergent thinking tests mislead us: Are the Torrance Tests still relevant in the 21st century? The Division 10 debate. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*. 2011. Т. 5, № 4. С. 309–313. URL: <https://doi.org/10.1037/a0025210> (дата звернення: 15.12.2025).
40. Bahunar M. H., Roshangar M. Z. The Nature of Knowledge in Plato's Philosophy: A Study of Episteme and Doxa. *Sprin Journal of Arts, Humanities and Social Sciences*. 2024. Т. 3, № 6. С. 19–23. URL: <https://doi.org/10.55559/sjahss.v3i6.353> (дата звернення: 15.12.2025).
41. Banit O. Post-traumatic growth of ukrainians under war conditions. *Educational Analytics of Ukraine*. 2023. № 4. С. 104–115. URL: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2023-4-104-115> (дата звернення: 15.12.2025).
42. Bolea Ş. The Courage To Be Anxious. Paul Tillich's Existential Interpretation of Anxiety. *Journal of Education Culture and Society*. 2020. Т. 6, № 1. С. 20–25. URL: <https://doi.org/10.15503/jecs20151.20.25> (дата звернення: 15.12.2025).
43. Chernyshov V. Logica fidei: two examples of the influence of the Augustinian tradition. *Sententiae*. 2023. Т. 9, № 2. С. 132–140. URL: <https://doi.org/10.31649/sent09.02.132> (дата звернення: 15.12.2025).
44. Coming of age in a warming world: A self-determination theory perspective / J. Spitzer та ін. *Child Development Perspectives*. 2024. URL: <https://doi.org/10.1111/cdep.12534> (дата звернення: 15.12.2025).

45. Crocetti E. Identity Formation in Adolescence: The Dynamic of Forming and Consolidating Identity Commitments. *Child Development Perspectives*. 2017. Т. 11, № 2. С. 145–150. URL: <https://doi.org/10.1111/cdep.12226> (дата звернення: 15.12.2025).
46. Dolgaja O. The ontology of truth in the ratio of faith and knowledge by K. Jaspers. *Scientific letters of academic society of Michal Baludansk*. Slovakia, 2016. С. 25–28.
47. Epstein S., Bogdanoff H. J. You're Smarter Than You Think. *Journal of Cognitive Psychotherapy*. 1995. Т. 9, № 1. С. 66–68. URL: <https://doi.org/10.1891/0889-8391.9.1.66> (дата звернення: 15.12.2025).
48. Epstein S. Cognitive-Experiential Self-Theory of Personality. 2003. URL: <https://doi.org/10.1002/0471264385.wei0507> (дата звернення: 15.12.2025).
49. Epstein S. Constructive Thinking. Praeger, 1998. URL: <https://doi.org/10.5040/9798400631030> (дата звернення: 16.12.2025).
50. Erikson E. Erik H. Erikson Identity Youth and Crisis : монографія. 7-ме вид. New York : W. W. Norton & Company, Inc, 1994. 338 с. URL: <https://www.scribd.com/document/561878791/Erik-H-Erikson-Identity-Youth-and-Crisis> (дата звернення: 15.12.2025).
51. Evans J. S. B. T. The heuristic-analytic theory of reasoning: Extension and evaluation. *Psychonomic Bulletin & Review*. 2006. Т. 13, № 3. С. 378–395. URL: <https://doi.org/10.3758/bf03193858> (дата звернення: 15.12.2025).
52. Fang Q. Absurdity and Rebellion: Examining the Dilemmas and Solutions of Contemporary Youth's Spiritual Life through Camus' Philosophy of the Absurd. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. 2025. Т. 15, № 6. URL: <https://doi.org/10.6007/ijarbss/v15-i6/25554> (дата звернення: 15.12.2025).
53. Fan S. Exploring the Psychological Mechanism of Modern People's Escape from Freedom from Fromm's Perspective. *Journal of Social Science Humanities and Literature*. 2024. Т. 7, № 6. С. 90–92. URL: [https://doi.org/10.53469/jsshl.2024.07\(06\).15](https://doi.org/10.53469/jsshl.2024.07(06).15) (дата звернення: 15.12.2025).

54. Frenkel-Brunswik E. Intolerance of ambiguity as an emotional and perceptual personality variable. *Journal of Personality*. 1949. Т. 18, № 1. С. 108–143. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1949.tb01236.x> (дата звернення: 15.12.2025).
55. Gasser-Wingate M. Conviction, Priority, and Rationalism in Aristotle's Epistemology. *Journal of the History of Philosophy*. 2020. Т. 58, № 1. С. 1–27. URL: <https://doi.org/10.1353/hph.2020.0001> (дата звернення: 15.12.2025).
56. Gotlieb R. J. M., Yang X.-F., Immordino-Yang M. H. Diverse adolescents' transcendent thinking predicts young adult psychosocial outcomes via brain network development. *Scientific Reports*. 2024. Т. 14, № 1. URL: <https://doi.org/10.1038/s41598-024-56800-0> (дата звернення: 15.12.2025).
57. Hinton P. R. Mann–Whitney U Test. *Encyclopedia of Research Design*. 2010. С. 748–750. URL: <https://doi.org/10.4135/9781412961288.n228> (дата звернення: 16.12.2025).
58. Hypermentalizing, attachment, and epistemic trust in adolescent BPD: Clinical illustrations. / S. Bortolucci та ін. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*. 2017. Т. 8, № 2. С. 172–182. URL: <https://doi.org/10.1037/per0000161> (дата звернення: 15.12.2025).
59. Individual differences in intuitive–experiential and analytical–rational thinking styles. / S. Epstein та ін. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1996. Т. 71, № 2. С. 390–405. URL: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.2.390> (дата звернення: 15.12.2025).
60. Jain N., Lansiaux E., Reinis A. Group A streptococcal (GAS) infections amongst children in Europe: taming the rising tide. *New Microbes and New Infections*. 2022. С. 101071. URL: <https://doi.org/10.1016/j.nmni.2022.101071> (дата звернення: 15.12.2025).
61. Jaspers K., Grabau R. F. *Philosophy of Existence*. University of Pennsylvania Press, 2010. 128 с. URL: <https://doi.org/10.9783/9780812200867> (дата звернення: 15.12.2025).

62. Kahneman D. *Thinking, Fast and Slow*. Allen Lane, 2011.
63. Karlov V. A., Dubrovskaya A. A. Substantiation of additional diagnostic methods for mental and cognitive disorders in the structure of childhood absence epilepsy. *Russian Journal of Child Neurology*. 2025. Т. 20, № 1. С. 9–16. URL: <https://doi.org/10.17650/2073-8803-2025-20-1-9-16> (дата звернення: 16.12.2025).
64. Katsikopoulos K. V., Egozcue M., Garcia L. F. A simple model for mixing intuition and analysis. *European Journal of Operational Research*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2022.03.005> (дата звернення: 15.12.2025).
65. Kaufman J. C., Beghetto R. A. Beyond Big and Little: The Four C Model of Creativity. *Review of General Psychology*. 2009. Т. 13, № 1. С. 1–12. URL: <https://doi.org/10.1037/a0013688> (дата звернення: 15.12.2025).
66. Khan G. Z., Kamran U. Subjective Truth and The Leap of Faith: A Textual Analysis of Updike's Terrorist. *Global Social Sciences Review*. 2024. Т. IX, № IV. С. 84–91. URL: [https://doi.org/10.31703/gssr.2024\(ix-iv\).09](https://doi.org/10.31703/gssr.2024(ix-iv).09) (дата звернення: 15.12.2025).
67. Kleibeuker S. W., De Dreu C. K. W., Crone E. A. The development of creative cognition across adolescence: distinct trajectories for insight and divergent thinking. *Developmental Science*. 2012. Т. 16, № 1. С. 2–12. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2012.01176.x> (дата звернення: 15.12.2025).
68. Krahn R. E. *The Sublation of Dialectics: Hegel and the Logic of Aufhebung*. Guelph, Ontario, Canada : The University of Guelph, 2014. 263 с. URL: <https://atrium.lib.uoguelph.ca/server/api/core/bitstreams/b5b4a073-6f64-430a-9b25-895c3d35032c/content> (дата звернення: 15.12.2025).
69. Lachowska B., Ludwikowska K. The results of the preliminary validation of the Polish version of the Multiple Stimulus Types Ambiguity Tolerance Scale. *Roczniki Psychologiczne*. 2017. Т. 20, № 4. С. 875–894. URL:

- <https://doi.org/10.18290/rpsych.2017.20.4-5en> (дата звернення: 16.12.2025).
70. López-Aymes G., Acuña S. R., Ordaz Villegas G. Resilience and Creativity in Teenagers with High Intellectual Abilities. A Middle School Enrichment Experience in Vulnerable Contexts. *Sustainability*. 2020. Т. 12, № 18. С. 7670. URL: <https://doi.org/10.3390/su12187670> (дата звернення: 15.12.2025).
71. Lubart T. Creativity from a Cognitive Developmental Science Perspective. 2006.
72. Mahmoud N. E., Kamel S. M., Hamza T. S. The correlation between architecture students' ambiguity tolerance and their creativity: negative capability inside the design studio. *Creativity Studies*. 2023. Т. 16, № 2. С. 479–495. URL: <https://doi.org/10.3846/cs.2023.17461> (дата звернення: 15.12.2025).
73. McCormack W. A. Obituary: Frank Barron. *Empirical Studies of the Arts*. 2003. Т. 21, № 2. С. 211–213. URL: <https://doi.org/10.2190/nxg3-ce9t-2b4r-t4t1> (дата звернення: 15.12.2025).
74. McLain D. L. Evidence of the Properties of an Ambiguity Tolerance Measure: The Multiple Stimulus Types Ambiguity Tolerance Scale–II (MSTAT–II). *Psychological Reports*. 2009. Т. 105, № 3. С. 975–988. URL: <https://doi.org/10.2466/pr0.105.3.975-988> (дата звернення: 15.12.2025).
75. Mokhov V. A., Babushkina S. L. The role of existential experience in processing uncertainty. *Series Psychology. Pedagogics. Education*. 2022. № 2. С. 26–46. URL: <https://doi.org/10.28995/2073-6398-2022-2-26-46> (дата звернення: 15.12.2025).
76. Moliako V. O., Tretiak T. M. The carus system as a creative thinking tool in conditions of informational uncertainty. *Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University, series Psychology*. 2023. № 1. С. 22–28. URL: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/05> (дата звернення: 13.01.2026).

77. Moliako V. O., Vaganova N. V., Hulko U. A. The peculiarities of children's creative thinking functioning in the conditions of informational uncertainty. *Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University, series Psychology*. 2023. № 1. С. 154–159. URL: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/25> (дата звернення: 13.01.2026).
78. Personality Factors of Choosing Adaptation Strategies in a Different Cultural Environment by Labor Migrants from Ukraine / O. Blynova та ін. *Revista Amazonia Investiga*. 2020. Т. 9, № 32. С. 45–54. URL: <https://doi.org/10.34069/ai/2020.32.08.5> (дата звернення: 15.12.2025).
79. Piaget J. Piaget's Theory. *Piaget and His School*. Berlin, Heidelberg, 1976. С. 11–23. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-642-46323-5_2 (дата звернення: 15.12.2025).
80. Polanyi M. Science, faith and society. [Chicago]: University of Chicago Press, 1964. 96 с. URL: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226163444.001.0001> (дата звернення: 15.12.2025).
81. Poul V., Volzhentseva I. Psychological and pedagogical support of personality: a view in the context of the integrated approach. *HUMANITARIUM*. 2021. Т. 44, № 1. С. 123–132. URL: <https://doi.org/10.31470/2308-5126-2020-44-1-123-132> (дата звернення: 15.12.2025).
82. Richards R. Millennium as Opportunity: Chaos, Creativity, and Guilford's Structure of Intellect Model. *Creativity Research Journal*. 2001. Т. 13, № 3-4. С. 249–265. URL: https://doi.org/10.1207/s15326934crj1334_03 (дата звернення: 15.12.2025).
83. Shepelova M. V. The manifestations of aesthetic sensitivity as an integral attribute of personality. *Habitus*. 2023. № 52. С. 51–55. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.52.8> (дата звернення: 13.01.2026).

84. Shields J. M. Freedom and Risk: An Analysis of Christian Anarchism and Creative Ethics. 2007. URL: <https://jamesshields.blogs.bucknell.edu/files/2012/12/Freedom-Risk.pdf> (дата звернення: 16.12.2025).
85. Siregar P., Nasution H., Syukri S. Jean-Paul Sartre: Analyzing Human Existence Through the Lens of Existentialism. *Journal of Social Knowledge Education (JSKE)*. 2025. Т. 6, № 1. С. 143–153. URL: <https://doi.org/10.37251/jske.v6i1.1410> (дата звернення: 15.12.2025).
86. Spearman's rank correlation coefficient. *BMJ*. 2018. С. k4131. URL: <https://doi.org/10.1136/bmj.k4131> (дата звернення: 16.12.2025).
87. Stanley Budner N. Y. Intolerance of ambiguity as a personality variable. *Journal of Personality*. 1962. Т. 30, № 1. С. 29–50. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1962.tb02303.x> (дата звернення: 15.12.2025).
88. Stanovich K. E. Distinguishing the reflective, algorithmic, and autonomous minds: Is it time for a tri-process theory?. *In two minds: Dual processes and beyond*. 2009. С. 55–88. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199230167.003.0003> (дата звернення: 15.12.2025).
89. Starynska N. Creativity as a self-actualizing person's characteristic. *Psychological journal*. 2020. Т. 6, № 4. С. 204–212. URL: <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.4.17> (дата звернення: 15.12.2025).
90. Sternberg R. J., O'Hara L. A., Lubart T. I. Creativity as Investment. *California Management Review*. 1997. Т. 40, № 1. С. 8–21. URL: <https://doi.org/10.2307/41165919> (дата звернення: 15.12.2025).
91. Sternberg R. J. Thinking Styles. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511584152> (дата звернення: 15.12.2025).

92. Stoycheva K. Tolerance of Ambiguity and the Creative Action: To Engage and Endure. *The Journal of Creative Behavior*. 2024. URL: <https://doi.org/10.1002/jocb.1506> (дата звернення: 15.12.2025).
93. The Existential Manipulation of Freedom in Sartre's No Exit. *International Journal of Arabic-English Studies*. 2022. Т. 22, № 2. URL: <https://doi.org/10.33806/ijaes2000.22.2.7> (дата звернення: 15.12.2025).
94. The Exploration of Pedagogical Approaches and Methods that are Designed to Stimulate the Creative Thinking of Students / I. Revenko та ін. *Cadernos de Educação Tecnologia e Sociedade*. 2024. Т. 17, se1. С. 137–146. URL: <https://doi.org/10.14571/brajets.v17.nse1.137-146> (дата звернення: 15.12.2025).
95. Thompson B., Levitov J. E., Miederhoff P. A. Validity of the Rokeach Value Survey. *Educational and Psychological Measurement*. 1982. Т. 42, № 3. С. 899–905. URL: <https://doi.org/10.1177/001316448204200325> (дата звернення: 17.12.2025).
96. Torrance E. P. Torrance tests of creative thinking. Princeton, N.J : Personnel Press, 1966. URL: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/t05532-000> (дата звернення: 16.12.2025).
97. Tretyak T. To the question of creative thinking criteria. *Social and Practical Psychology Journal*. 2023. № 1. С. 52–58. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-2023-1-9> (дата звернення: 13.01.2026).
98. Tvrdíková L. Do Not Ignore the Elephant... Exploring the Role of Intuition and Experience in Judicial Decision-Making. *Argumentation 2021*, м. Brno. Brno, 2021. URL: <https://doi.org/10.5817/cz.muni.p210-9972-2021-2> (дата звернення: 15.12.2025).
99. Weiner. Handbook of Psychology. John Wiley & Sons, 2003. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/0471264385.wei0507> (дата звернення: 15.12.2025).

100. Yuen M. Attainability and Kant's Moral Argument. *Kantian Review*. 2025. С. 1–18. URL: <https://doi.org/10.1017/s1369415425100800> (дата звернення: 15.12.2025).
101. Zenasni F., Besançon M., Lubart T. Creativity and Tolerance of Ambiguity: An Empirical Study. *The Journal of Creative Behavior*. 2008. Т. 42, № 1. С. 61–73. URL: <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2008.tb01080.x> (дата звернення: 15.12.2025).